

Kwantiteit en kwaliteit

In de Memorie van Toelichting bij de begroting van Buitenlandse Zaken 1975 wordt gesteld dat de regering zich een verhoging van de uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking ten doel heeft gesteld tot een niveau van 1,25% van het bruto nationaal produkt in 1976. De kwantitatieve doelstelling van de netto officiële ontwikkelingshulp (ODA) bedraagt in de jaren 1975-1978 resp. f. 1.550 mln. (0,72% BNP), f. 2.580 mln. (1,09% BNP), f. 2.730 mln. (1,07% BNP) en f. 3.020 mln. (1,05% BNP). Voor het tweede ontwikkelingsdecennium is deze doelstelling gesteld op minimaal 0,7% BNP, te bereiken in 1975.

Kwantitatief lijkt het erop dat Nederland aan de internationaal geaccepteerde doelstelling zal voldoen. Het lijkt er zelfs op dat Nederland vanaf 1976 ver boven die doelstelling zal uitkomen. Er is dus geen vuiltje aan de lucht; wij kunnen ons als voorloper op de borst kloppen.

Kwalitatief echter is wel het een en ander op te merken. Een gedetailleerde beschouwing per begrotingspost zal ik hier achterwege laten. Waar ik in dit artikel op wil wijzen, is dat er in de begroting eigenlijk een soort dubbeltelling heeft plaatsgevonden. Wat is het geval?

De regering wil een bepaald percentage van het ontwikkelingsbudget financieren uit de kapitaalmarkt. De Nederlandse Investeringsbank voor Ontwikkelingslanden zal daartoe leningen opnemen op de binnenlandse kapitaalmarkt, onder staatsgarantie, en deze uitlenen aan ontwikkelingslanden tegen aanzienlijk zachtere voorwaarden. De hieruit voortvloeiende rentesubsidies zullen ten laste worden gebracht van het ontwikkelingsbudget, in de non-ODA-categorie. Dit beroep op de kapitaalmarkt kan aardig oplopen: van 15% van het ontwikkelingsplafond in 1975 tot 20% in 1976 en later. Het merkwaardige is nu dat met ingang van 1975 zowel de kapitaalmarkt middelen voor het gehele nominale bedrag als de rentesubsidies op de begroting verschijnen. Dat deze rentesubsidies snel de pan uitvliegen, toont een ruwe berekening.

Uitgaande van een geschatte jaarlijkse nominale stijging van het BNP met 10%, een procentueel gelijkblijvend hulpplafond en een financiering met behulp van 20% kapitaalmarkt middelen, kan men op grond van reële veronderstellingen met betrekking tot het hulpvoorwaardenbeleid enerzijds en de geschatte kapitaalmarktrente anderzijds komen

tot een snel stijgende post rentesubsidies. Immers, elk jaar worden er weer nieuwe rentesubsidies gegeven, terwijl de oude subsidies nog voor tientallen jaren op het budget blijven drukken. Er ontstaat dan een cumulatieve, explosieve groei-curve. Ik schat dat deze rentesubsidies voor 1975 ca. f. 25 mln. bedragen en voor 1977 bijna het dubbele daarvan zullen bedragen, maar dat ze in 1985 tussen de f. 500 en f. 600 mln. zullen liggen! Een astronomisch bedrag, dat de beleidsruimte op ontwikkelingsgebied sterk zal inperken.

Wat is er nu eigenlijk gebeurd? De ontwikkelingslanden hebben leningen ontvangen, die ze uiteraard moeten terugbetalen. Bovendien krijgt de Nederlandse belegger vermogensinkomsten uit de ontwikkelingsgelden.

Tot slot nog twee kanttekeningen. In de eerste plaats ben ik van mening dat de uitgaven van alle departementen in principe uit de algemene middelen dienen te worden gefinancierd. Het is m.i. onjuist dat de overheid bij haar passieve financiering bepaalde soorten inkomsten bij voorbaat bestemd voor bepaalde uitgaven. Toerekening van financieringskosten aan bepaalde departementen heeft tot nu toe, terecht, niet plaatsgevonden. In de tweede plaats geeft de huidige opstelling van de begroting voor Ontwikkelings-samenwerking niet de reële offers weer. Eigenlijk is het een wisseltruc: in ruil voor een kwantitatief hoger plafond wordt daaronder via dubbeltelling tweemaal hetzelfde gebracht; de kwaliteit van het hulpplafond wordt daardoor kwalitatief uitgehold.

Dit probleem kan eenvoudig op twee manieren worden opgelost: 1. haal de rentesubsidies uit het hulpplafond en laat alleen kapitaalmarkt middelen staan; 2. neem de (contante waarde van de) rentesubsidies op onder het plafond. In beide gevallen dient de kwantitatieve hulpdoelstelling gehandhaafd te blijven.

De centrale vraag is natuurlijk of het kabinet zoveel waarde aan ontwikkelingshulp hecht dat het daarvoor de échte offers wil brengen in de vorm van voldoende begrotingsmiddelen. Bij de behandeling van de begroting voor Ontwikkelings-samenwerking, eind februari, zal moeten blijken of de Tweede Kamer zich hiervoor sterk wil maken. De zaak is het waard.

Ron Rote

Inhoud

<i>Drs. R. Rote:</i> Kwantiteit en kwaliteit	161
Column Slechte timing SIR, door Dr. J. Bartels	163
<i>Drs. A. R. van Goor:</i> Een „rompmodel” voor de ondernemer (I)	164
<i>Drs. A. J. G. Leijten en C. Weij:</i> Fiscaal-sociale aspecten van de ondernemingsvorm voor zelfstandigen	169
Notitie Alternatieve beleggingsvorm, door Mej. J. Koenen	173
<i>Drs. D. C. Breedveld:</i> De huidige economische situatie in de Bondsrepubliek Duitsland en de vooruitzichten voor 1975	174
Bedrijfseconomie Beslissingsprocedures van de produktie. Keuzevraagstukken met betrekking tot de grootte van de produktieseries (I), door Drs. K. Boskma, Drs. M. Geersing en Ir. C. A. Th. Takkenberg	177
Réctificatie	181
Mededeling	181
Fisconomie Een Franse conjunctuurheffing, door Mr. A. E. de Moor	182
Ingezonden Kwantificering van werkloosheidscomponenten, door B. L. de Groot, met naschrift van F. J. Clavaux	185
Boekennieuws	187

Laat uw collega eens kennismaken met uw ESB. Misschien besluit hij dan wel om onderstaande bon in te vullen

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

ADRES:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan: ESB,

Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.*

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementprijs: f. 109,20 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 67,60
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 8408
i.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam.
tel. (010) 260 260, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek

Balanced International Growth

Bedrijfs-Economisch Onderzoek

Economisch-Technisch Onderzoek

Vestigingspatronen

Macro-Economisch Onderzoek

Projectstudies Ontwikkelingslanden

Regionaal Onderzoek

Statistisch-Mathematisch Onderzoek

Transport-Economisch Onderzoek

Slechte timing SIR

De wet Selectieve Investeringsregeling heeft in zijn voorgeschiedenis vele veranderingen ondergaan. In de eerste plaats denk ik hierbij aan de niet onbelangrijke accentverschuivingen in doelstellingen. Overwegende zorg was immers aanvankelijk het voorkomen van nieuwe arbeidsmarktspanningen. De z.g. 400-gulden-affaire, die zijn oorsprong vond in het Rijnmondgebied en zich voortplante door nagenoeg het gehele land, vormde de directe aanleiding voor deze zorg. Naarmate echter de economische situatie uit arbeidsmarkttoegpunt verslechterde kwam deze doelstelling wat meer op de achtergrond. De congestiebestrijding werd vervolgens primair. Een moeilijk operationeel te omschrijven beleidsdoelstelling. Dit mocht echter niet verhinderen, dat met name het bedrijfsleven als congestie-veroorzaker bij uitstek werd gezien. De oliecrisis bracht vervolgens in de discussies de derde doelstelling wat scherper naar voren: de economische structuur. Voor deze laatste accentverschuiving was echter tevens van belang de eraan voorafgaande wisseling in de regeringssamenstelling.

Deze wisseling bepaalde tevens het tweede aspect van de veranderingen in de wet. Immers, de oorspronkelijke keuze van de beleidsinstrumenten met primair heffingen op investeringen en aanvullend een stelsel van vergunningen werd omgedraaid. Dat dit aan ons parlement niet ongemerkt voorbijging, bleek uit de felle, principiële discussie die in de Kamer plaatsvond. Het opnemen van een meldingsplicht ter gedeeltelijke vervanging van het vergunningensysteem was hiervan het resultaat.

Inmiddels zijn de ontwikkelingen weer verder voortgegaan. De regering heeft laten weten de wet op 1 maart 1975 in werking te willen laten treden. Wel heeft de regering voorgesteld om bij invoering de modaliteiten van de wet aan de omstandigheden aan te passen. De ratio voor deze nieuwe wijziging, die een versoepeling inhoudt, is de economische situatie.

Wie echter de economische ontwikkeling nauwgezet volgt, kan niet anders dan verbaasd en bezorgd zijn over de keuze van het tijdstip van invoering. Zowel Langman, alsook Lubbers hebben er bij herhaling op gewezen dat bij het invoeren van de SIR terdege rekening moet worden gehouden met de conjuncturele situatie. Gegeven het uitein-

delijk investeringsafremmende karakter van de SIR een m.i. juiste constatering. Op dit moment bevindt Nederland zich echter in een conjuncturele inzinking, die bepaald nog niet ten einde is. Eerder valt te verwachten, dat de groei van productie en bestedingen voorsnog tijdelijk verder zal vertragen. In verband met de geringe uitbreiding van de wereldhandel, die bovendien met tal van politieke en economische onzekerheden is omringd, kunnen we vanuit het buitenland geen omvangrijke impulsen verwachten, die op korte termijn een aantrekken van de conjunctuur mogelijk maken. Het accent van een conjunctuurstimulerend beleid dient derhalve te liggen op expansie van de binnenlandse bestedingen. Een optie die door het 3,5 mrd.-gulden-pakket van het kabinet is onderschreven, al kan men twisten over de juiste omvang en verdeling van deze bestedingsimpuls.

Binnen deze algehele context is echter de ontwikkeling van één bestedingscategorie, de bedrijfsinvesteringen, al enkele jaren weinig florissant. In het bijzonder de industriële investeringen blijken sinds 1970 sterk terughoudend te zijn in volumegroei. Uitgedrukt in waardebedragen zouden zij volgens de jongste verwachtingen in 1975 slechts 2% uitkomen boven het niveau van 1970. Structureel voegt zich daar nog het probleem bij van de veranderde samenstelling van de bruto bedrijfsinvesteringen. Als gevolg van een jarenlang voortdurend oplopen van de reële loonkosten, die door het gevoerde prijsbeleid en de scherpe internationale concurrentie onvoldoende in de prijzen konden worden doorberekend, is het aandeel van de vervangingsinvesteringen in het totaal van de investeringen drastisch opgelopen. De voor Nederlandse verhoudingen grote omvang van de werkloosheid staat m.i. hiermee in direct verband.

Tegen deze achtergronden getuigt de invoering van de SIR op korte termijn van een onjuiste en gevaarlijke taxatie van de economische werkelijkheid. Structureel omdat de SIR juist inves-

teringen in gebouwen treft, die naar men mag aannemen in hoofdzaak een uitbreidingskarakter hebben. Voor het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen zijn juist deze investeringen van primair belang. De verhouding van vervangingsinvesteringen t.o.v. netto investeringen zal er eerder groter dan kleiner door worden.

Conjunctureel omdat het risico van een verder in de tijd vooruitschuiven van het omslagpunt erdoor in de hand wordt gewerkt. Wie als tegenwerping aanvoert dat de invoering van de SIR alleen maar in hoofdzaak de Rijnmond betreft, miskent nog steeds de economisch overheersende functie van dit gebied voor ons land. Nog niet zo lang geleden bestond alom grote bezorgdheid over de dreigende economische crisis in deze regio, juist vanwege de nationale uitstralingseffecten. Is er sinds de oliecrisis zoveel veranderd in de interregionale structuur van onze economie, dat wij deze relaties nu rustig over het hoofd kunnen zien?

Wie erop wijst dat de hoogte van de heffing wel meevalt, behoeft slechts een vergelijking te maken met de hoogte van de stimuleringspercentages, die gebruikelijk zijn in tijden dat stimuleren van de investeringen conjunctureel wenselijk wordt geacht. Voorstanders van een op korte termijn invoeren van de SIR onderkennen ook te weinig de afremmende werking van het vergunningensysteem. Voor de individuele onderneming betekent deze vergunningenvergroting van het aantal onzekerheden, waar men bij de voorbereiding van een investeringsproject mee te maken krijgt. Ik onderschrijf in dit opzicht volledig wat Mogendorff (Unilever) in een interview in het *Economisch Dagblad* heeft gesteld. Hij wijst daarin met nadruk op de onzekerheid waarmee de ondernemer geconfronteerd wordt, die de dreiging inhoudt van een voortdurend ingrijpen van buitenaf zonder te weten wat er werkelijk gaat gebeuren. Dit onzekerheidsaspect geldt wel bijzonder sterk voor het SIR-vergunningensysteem, dat ondanks de nadere uitwerking weinig operationeel blijft. Het investeringsbesluitvormingsproces binnen de onderneming zal hierdoor bovendien weer verder worden verlengd. Psychologisch gezien vergroot dit de kans op weerstand tot het doen uitvoeren van projecten in Nederland. Zowel de grotere onzekerheid als de verlenging van het besluitvormingsproces zullen zich direct bij onvoering van de SIR doen gevoelen en de omvang van de uitbreidingsinvesteringen negatief beïnvloeden.

Een „rompmodel” voor de ondernemer (I)

DRS. A. R. VAN GOOR

Eind 1974 verscheen het rapport van de werkgroep „Rompmodel, distributie-planologisch onderzoek perifere detailhandelsvestigingen”. Dit rapport wijst de overheid op een aantal punten waarop moet worden gelet bij de bouwaanvraag van een ondernemer ter realisering van een z.g. weilandwinkel (superstore). Het in dat rapport beschreven „rompmodel” wordt geheel gezien vanuit het gezichtspunt van de overheid. Drs. A. R. van Goor, wetenschappelijk medewerker van de Afdeling Bedrijfseconomie van de Rijksuniversiteit te Groningen, relateert dat rompmodel in dit artikel aan de vestigingsplaatsproblematiek, zoals een ondernemer deze ervaart. Hierdoor ontwikkelt de auteur een z.g. rompmodel voor de ondernemer. In het eerste deel wordt na een theoretische beschouwing over het rompmodel het z.g. omzetmodel beschreven, dat gebaseerd is op de prognose van de omzet per vestigingsplaats. In het tweede deel wordt het z.g. kostenmodel behandeld. In dat model wordt nagegaan welke kosten moeten worden gemaakt om de in het omzetmodel voorspelde omzet te realiseren.

Onlangs verscheen het rapport *Rompmodel, distributie-planologisch onderzoek perifere detailhandelsvestigingen*, geschreven door een werkgroep met dezelfde naam 1). Dit rapport heeft ten doel om overheidsinstanties — waarbij met name wordt bedoeld op provinciale- en gemeentelijke overheden — de beschikking te geven over een checklist van punten, die moeten worden nagetrokken alvorens goedkeuring kan worden gehecht aan de bouwaanvraag van een particuliere onderneming om in het competentiegebied van de betreffende overheid een perifere vestiging („weilandwinkel”) te realiseren. Kort samengevat beveelt de werkgroep aan om een bouwaanvraag voor een perifere vestiging te relateren aan:

1. de kwaliteit van het huidige detailhandelsapparaat;
2. de behoeften en wensen van de huidige en de toekomstige bevolking in het te onderzoeken gebied;
3. de huidige verkeersstructuur, noodzakelijke wijzigingen daarin en de gevolgen voor de openbare financiën;
4. landschappelijke- en milieuhygiënische waarden.

Overheids- versus ondernemingsgezichtspunt

De werkgroep is er in geslaagd om in een termijn van een half jaar een redelijk gedetailleerd overzicht te geven van de variabelen, die een perifere vestiging beïnvloeden. Dat de lijst van variabelen samengesteld is vanuit een overheidskennobject en niet vanuit een ondernemingsgezichtspunt, is inherent aan de doelstellingen van de opdrachtgever van het onderzoek. Omdat echter de door de werkgroep voorgestelde analyse dient plaats te vinden *na* een verzoek tot perifere vestiging — hetgeen op een *passieve* rol voor de overheid duidt — kunnen wij ons niet aan de indruk onttrekken dat de werkgroep aanbevelingen doet, die tot een groot aantal doublures leiden. Immers, de onderneming, die een bouwaanvraag indient voor een perifere vestiging zal 80-90% van de door de werkgroep genoemde onderwerpen reeds hebben onderzocht alvorens zij er, economisch gezien, brood in ziet zich perifeer te gaan vestigen, m.a.w. *vóór* zij een bouwvergunning aanvraagt. Dit betreft met name het onderzoek voor

de sub 1 en 2 genoemde onderwerpen. Dit betekent, dat vele van de door de werkgroep genoemde gegevens reeds verzameld zullen zijn via o.a. de consumenten-enquêtes. Het herhalen van een dergelijk onderzoek betekent verspilling van schaarse maatschappelijke middelen. De werkgroep schat de kosten van een distributie-planologisch onderzoek op f. 300.000 (excl. BTW). We vinden een dergelijke overheidsuitgave hoog, indien een dergelijk onderzoek voor *iedere* perifere vestiging moet plaats vinden. Men kan er bovendien vanuit gaan dat een groots opgezette consumenten- en ondernemersenquête snel dit bedrag zal overschrijden. Door een op wederzijdse geheimhouding gebaseerde samenwerking tussen de overheid en de onderneming, die zich perifeer wil vestigen, kan naar onze mening een aantrekkelijke besparing worden gerealiseerd. Deze, wat we zouden willen noemen implementatiekritiek, moet niet de indruk wekken, dat wij de zin van het distributie-planologisch onderzoek bestrijden. We zijn van mening, dat de werkgroep een goede weg is ingeslagen. Alleen de implementatiefase van het rompmodel dient nader te worden gespecificeerd.

Tijdens de bestudering van het rompmodel (distributie-planologisch onderzoek perifere detailhandelsvestigingen) ontstond bij ons de behoefte om het genoemde — uit overheidsgezichtspunt geschreven — rompmodel te relateren aan de vestigingsplaatsproblematiek gezien vanuit ondernemingsgezichtspunt. Aldus ontstond het in de titel van dit artikel genoemde „rompmodel” voor de ondernemer.

Bedrijfseconomisch gezien is de beslissing over een vestigingsplaats een investeringsprobleem. Voor iedere potentiële vestigingsplaats moet een omzetprognose en een kosten-schatting worden gemaakt. Met name ten aanzien van de omzetprognose is er een grote mate van synergie mogelijk tussen een distributie-planologisch en een bedrijfseconomisch vestigingsplaatsonderzoek. Alvorens ons „romp-

1) *Rompmodel Distributie-Planologisch Onderzoek Perifere Detailhandelsvestigingen*. Den Haag, 1974.

model" voor de ondernemer meer gestalte te geven, moeten nog de volgende opmerkingen worden gemaakt.

1. Wij zullen spreken over de algemene vestigingsplaatsproblematiek en daarbij in het midden laten of het een perifere of een in een winkelcentrum geplande vestiging betreft. Wij zijn ons ervan bewust, dat daardoor de vergelijking met het distributie-planologisch rompmodel op een aantal punten mank gaat.
2. Ons „rompmodel" voor de ondernemer beoogt primair een denkkader aan te geven. Dit betekent, dat we zullen proberen een inventarisatie te geven van de variabelen, die vanuit een theoretisch gezichtspunt de vestigingsplaats bepalen. We zijn ons daarbij ervan bewust, dat we voorbij gaan aan de resultaten van enig onderzoek op dit gebied, waarin aanwijzingen kunnen worden gevonden met betrekking tot de belangrijkheid van ieder van de genoemde variabelen 2). Het volstaan met een inventarisatie betekent ook, dat we in dit artikel de aard en de vorm van de kwantitatieve relaties tussen de variabelen niet zullen specificeren. Terzijde dient te worden opgemerkt, dat de onder punt 2 genoemde opmerkingen ook gelden als beperkingen voor het distributie-planologisch-rompmodel.
3. We gaan niet expliciet uit van een bepaalde bedrijfstak. Wel beperken we ons tot een onderneming die reeds één of meer vestigingen bezit. Dit laatste betekent, dat we in ons model ook enige aandacht schenken aan de invloed, die er uitgaat van een additionele vestiging op het reeds gevestigde aantal detailhandelszaken.
4. We onderscheiden afhankelijke en onafhankelijke variabelen. Als synoniem voor beide termen gebruiken we ook de woorden endogeen, resp. exogeen.

Gegeven ons uitgangspunt, namelijk een onderneming die reeds verschillende detailhandelsvestigingen bezit en/of van plan is enige vestigingen aan haar distributiesysteem toe te voegen, kan men het keuzeprobleem m.b.t. de vestigingsplaats opgebouwd zien uit de volgende stappen:

- a. bepaal het vestigingsgebied;
- b. bepaal de specifieke vestigingsplaats.

Twee benaderingen bij bepaling vestigingsgebied

Bij de bepaling van het vestigingsgebied kan men twee benaderingen volgen. Voor beide benaderingen dient de *koopkracht* van de bevolking per vestigingsgebied het uitgangspunt te zijn. De koopkracht kan worden berekend via het inkomen. Via budgetonderzoeken van het CBS zijn de gemiddelde consumptieve bestedingen per artikelgroep per inwoner bekend. Vermenigvuldiging van de gemiddelde consumptieve bestedingen per inwoner met het aantal inwoners geeft het omzetcapotentieel voor die artikelgroep. Wij prefereren de CBS-gegevens te transformeren tot procentuele gegevens: $x\%$ van het inkomen wordt besteed aan artikelgroep y . Aldus hebben we een landelijk gegeven gevonden, waarvan we aannemen, dat het bij benadering ook voor kleinere geografische gebieden mag worden gebruikt. Indien we nu in staat zijn om een goede schatting te maken van het gemiddelde inkomen per inwoner per stad of per stadsdeel, kunnen we met behulp van de procentuele budgetgegevens komen tot de berekening van de geschatte geldbedragen, die in een bepaalde stad of deel van een stad worden uitgegeven per artikelgroep. Het gemiddelde inkomen per stad kan men ontlenen aan CBS-gegevens (hoewel enigszins verouderd) 3). Voor stadsdelen zijn deze gegevens echter niet beschikbaar. Voor een schatting van het inkomen per stadsdeel moet men genoeg nemen met factoren, waarvan verwacht mag worden dat ze hoog correleren met het inkomen. Voorbeelden van dergelijke „surrogaat"-koopkrachtfactoren zijn: het autobezit, de uitgaven voor doe-het-zelf en voor tuin-artikelen, het aantal telefoonaansluitingen enz. Op boven omschreven wijze moet naar onze mening een schatting van de koopkracht per potentieel vestigingsgebied mogelijk zijn.

De eerste benadering bij de bepaling van het vestigingsgebied stelt, dat men met dit koopkrachtgegeven kan volstaan. Ieder gebied met een koopkracht groter dan z gulden komt in aanmerking voor een vestiging. Deze z gulden moet worden gezien als de minimum-koopkracht, die noodzakelijk is wil een nieuwe vestiging levensvatbaar zijn. De tweede benadering bij de bepaling van het vestigingsgebied relateert de koopkracht per vestigingsgebied aan een schatting van de omzet van de reeds door concurrenten gevestigde detailhandelszaken. Aldus wordt bepaald in hoeverre er een koopkrachtleemte aanwezig is. Is deze leemte groot genoeg dan kunnen ook wij er een detailhandelszaak vestigen 4). Het probleem met deze tweede benadering is, dat de koopkracht van de bevolking en de omzet van de concurrenten geen van elkaar onafhankelijke variabelen zijn. Bovendien trekt de vestiging van de onderneming in kwestie niet alleen de leemte in de koopkracht tot zich, doch kan ook klanten van de reeds gevestigde zaken tot zich trekken (bijv. op basis van verschillen in de marketing-mix). Deze complicaties zijn voor ons aanleiding om voor de afbakening van het vestigingsgebied alleen gebruik te maken van het koopkrachtgegeven en niet van de concurrentie-gegevens. Reeds nu dient echter te worden opgemerkt, dat we van laatstgenoemde gegevens bij de bepaling van de specifieke vestigingsplaats wel gebruik maken. Onze sequentiële bespreking van het vestigingsgebied en de vestigingsplaats is alleen uit didactisch oogpunt gerechtvaardigd. In de praktijk beïnvloedt de specifieke vestigingsplaats de hoogte van de omzet en derhalve de mate, waarin de aanwezige koopkracht wordt gemobiliseerd. Dit vereist een simultane beschouwing van de factoren, die relevant zijn voor de bepaling van vestigingsplaats en vestigingsgebied.

Overeenkomst met centrale magazijnen

Het probleem van de vestigingsplaats van detailhandelszaken heeft enige overeenkomst met de vestigingsplaatsproblematiek van centrale magazijnen („warehouses"). Dit artikel is niet de plaats om hier diep op in te gaan 5). We volstaan slechts met de opmerking, dat naar onze mening de vestigingsplaatsproblematiek in de detailhandel complexer is dan het magazijnvestigingsvraagstuk, aangezien het aantal niet-beheersbare factoren bij het eerstgenoemde type vestigingen groter is. We worden in deze mening gesterkt door het feit, dat uit de literatuur een groot aantal geavanceerde magazijnlocatiemodellen bekend is, terwijl er voor de detailhandelsvestiging nauwelijks acceptabele modellen bestaan: de veel geciteerde modellen van Reilly, Converse en Huff moeten als een partiële benadering van dit probleem worden aangemerkt 6).

Zowel bij de vestiging van centrale magazijnen („warehouses") als bij de vestiging van detailhandelszaken kan men naar onze mening uitgaan van twee mogelijkheden:

1. een oneindige verzameling mogelijke vestigingsplaatsen, de z.g. „infinite set approach";
2. een eindige verzameling mogelijke vestigingsplaatsen, de z.g. „feasible set approach".

2) A. Bosman en A. R. van Goor. De keuze van een vestigingsplaats: toetsing in een noordelijke regio, *Kroniek van het Ambacht*, februari en mei 1975.

3) De huidige inkomensgegevens van het CBS dateren van 1965; begin 1975 komen de gegevens over 1969 beschikbaar.

4) Groot genoeg dient nader te worden gedefinieerd.

5) A. R. van Goor. *Literatuuroverzicht van de modellen, ontwikkeld voor de vestiging van centrale magazijnen („warehouses")*, RU Groningen. IEO-rapport nr. 3, 1974.

6) W. J. Reilly. *The Law of retail gravitation*, New York, The Knickerbocker Press, 1929.

P. D. Converse. New laws of retail gravitation, *Journal of Marketing*, Volume 14, januari 1949, blz. 379-384.

D. L. Huff. Defining and estimating a trading area, *Journal of Marketing*, Volume 28, juli 1964, blz. 34-38.

Gebruikmakend van de door Kuehn en Hamburger met betrekking tot de magazijnlocatie gehanteerde eerste heuristische regel zouden we willen stellen, dat voor een detailhandelsvestiging alleen plaatsen in aanmerking komen, die gelocaliseerd zijn in de directe omgeving van een geconcentreerde vraag 7). Aldus ontstaat een beperkte verzameling alternatieven; deze verzameling duiden we aan met M. Problemen, die nu rijzen zijn:

- wat is een geconcentreerde vraag, m.a.w. hoe moet de verzameling M worden gespecificeerd?
- hoe moet de verzameling M worden geëvalueerd?

Beantwoording van de eerste vraag is naar onze mening mogelijk op basis van de *koopkracht* gegevens in gulden per gebied. Dit betekent, dat een te beschouwen gebied, bijv. Nederland, moet worden opgedeeld in standaardkoopkrachtgebieden, afgekort SKG. Van een SKG mag worden gesproken als de koopkracht groter dan z gulden per jaar is. Aldus moeten dunbevolkte gebieden met weinig koopkracht per hoofd van de bevolking worden gebundeld tot een SKG, terwijl dichtbevolkte gebieden met een hoge koopkracht opgedeeld kunnen worden in verschillende SKG's (opgemerkt dient te worden dat de mogelijkheden dunbevolkt — hoge koopkracht en dichtbevolkt — lage koopkracht natuurlijk ook kunnen worden waargenomen). Op deze wijze is het mogelijk de verzameling M te specificeren, bestaande uit een aantal SKG's. Het aantal SKG's in M is afhankelijk van de waarde, die men aan z geeft.

Als de verzameling M eenmaal is gespecificeerd, kunnen we met een variatie op de regels van Kuehn en Hamburger en Feldman, Lehrer en Ray twee mogelijkheden onderscheiden 8).

1. Voeg één voor één vestigingen uit de verzameling M toe aan het distributie-systeem („add-heuristic”);
2. Ga uit van de opening van alle M vestigingen en bekijk vervolgens welk effect het één voor één laten vervallen van een vestiging („drop-heuristic”) heeft op de doelvariabele bijv. de totale distributiekosten.

Mogelijkheid twee lijkt ons niet realistisch, aangezien dit betekent, dat een onderneming beschikt over een zodanig productie- en transportapparaat, dat alle M vestigingen kunnen worden bevoorrad. Ook de magazijnen zullen op een dergelijke capaciteit veelal niet zijn berekend. Hiermee komen we tevens op een belangrijke vooronderstelling, die we in eerste instantie bij dit vestigingsplaatsmodel willen invoeren, namelijk uitgaan van een *gegeven* distributiekanaal met gegeven locaties van de magazijnen. Dit is realistisch voor het merendeel der kruideniersbedrijven. In een later stadium kunnen ook de magazijnlocaties ter discussie worden gesteld. Een andere andere vooronderstelling, die we invoeren, is, uit te gaan bij de detailhandelsvestiging van één type winkel van bijv. 1.000 m² vloeroppervlakte met een standaardassortiment. Ruim geformuleerd, luidt de probleemstelling dan: bepaal het optimale aantal vestigingen, gegeven het distributiekanaal. Enigszins geconcretiseerd betekent dit: moet in ieder van de M SKG's een winkel van het standaard-type worden gevestigd?

Om bovengenoemde reden zullen we abstraheren van de „drop-heuristic” en proberen de „add-heuristic” nader uit te werken voor ons probleem. Zoals voor vele bedrijfseconomische problemen geldt, kan men ook de analyse van een distributiesysteem splitsen in een kostenzijde en een opbrengstenkant. Een analyse van een potentiële vestigingsplaats vanuit bedrijfseconomisch gezichtspunt moet dan ook op deze basis geschieden. Alvorens we nu de variabelen in het omzetmodel en het kostenmodel gaan specificeren willen we nog drie kenmerken noemen, waarin ons „rompmodel” voor de ondernemer zich onderscheidt van enige recent verschenen vestigingsplaatsmodellen.

1. Ons model tracht in vergelijking met een door Janknegt beschreven model naast de omzetprognose expliciet aandacht te schenken aan de kosten, verbonden aan het

functioneren van een winkel op een potentiële vestigingsplaats 9).

2. Ons model besteedt in vergelijking met het distributieplanologisch rompmodel geen aandacht aan de openbare financiën en de gevolgen van de vestigingen voor het landschap en de hygiëne van het milieu 10). Voor de onderneming kan men dit aggregeren tot een kostenpost, die nauw verbonden is aan de vaste kosten van het vestigingspunt.
3. In vergelijking met een door Tiemstra beschreven sterk regionaal-economische en historisch gerichte benadering staat in dit artikel het bedrijfseconomische aspect bij de keuze van de vestigingsplaats nadrukkelijk op de voorgrond 11).

De basiscomponenten van het „rompmodel” voor de ondernemer hebben we schematisch samengevat in figuur 1. De omzetprognose wordt gebaseerd op gegevens m.b.t. de bevolking, de concurrentie en de bereikbaarheid en attractie van de potentiële vestigingsplaats. De kostenprognose bestaat uit de kosten van het vestigingspunt zelf, de voorraad-, de transport- en de magazijnkosten. Tevens zijn in figuur 1 enige relaties getekend tussen de basiscomponenten. De relatie tussen de hoogte van de omzet, die de hoogte van de kosten beïnvloedt is daarbij wel de meest voor de hand liggende. In de rest van dit artikel zullen we een begin maken met de specificatie van de basiscomponenten van het „rompmodel” voor de ondernemer.

I. Het omzetmodel

Een prognose van de op een vestigingsplaats te realiseren omzet dient te worden gemaakt op basis van de volgende gegevens.

A. Concurrentie: typering van het reeds aanwezige detailhandelsapparaat

A.1. *Aantal detailhandelsvestigingen.* Het *aantal* vestigingen dient te worden onderscheiden in:

A.1.1. detailhandel in een *warenhuis*, verdeeld in:

- voedings- en genotmiddelen;
- duurzame consumptiegoederen;
- overige goederen.

A.1.2. detailhandel *niet in een warenhuis*, verdeeld in:

- voedings- en genotmiddelen;
- duurzame consumptiegoederen;
- overige goederen.

Toelichting:

Een warenhuis heeft naast de attractie van het assortiment nog een additionele attractie.

A.2. *De bedrijfsvloeroppervlakte* per vestiging dient te worden onderverdeeld in:

- verkoopvloeroppervlakte;
- opslagruimte;
- overige ruimte;

A.2.1. *De bedrijfsvloeroppervlakte* van de detailhandel in een warenhuis dient te worden onderverdeeld naar het aantal m² gereserveerd voor:

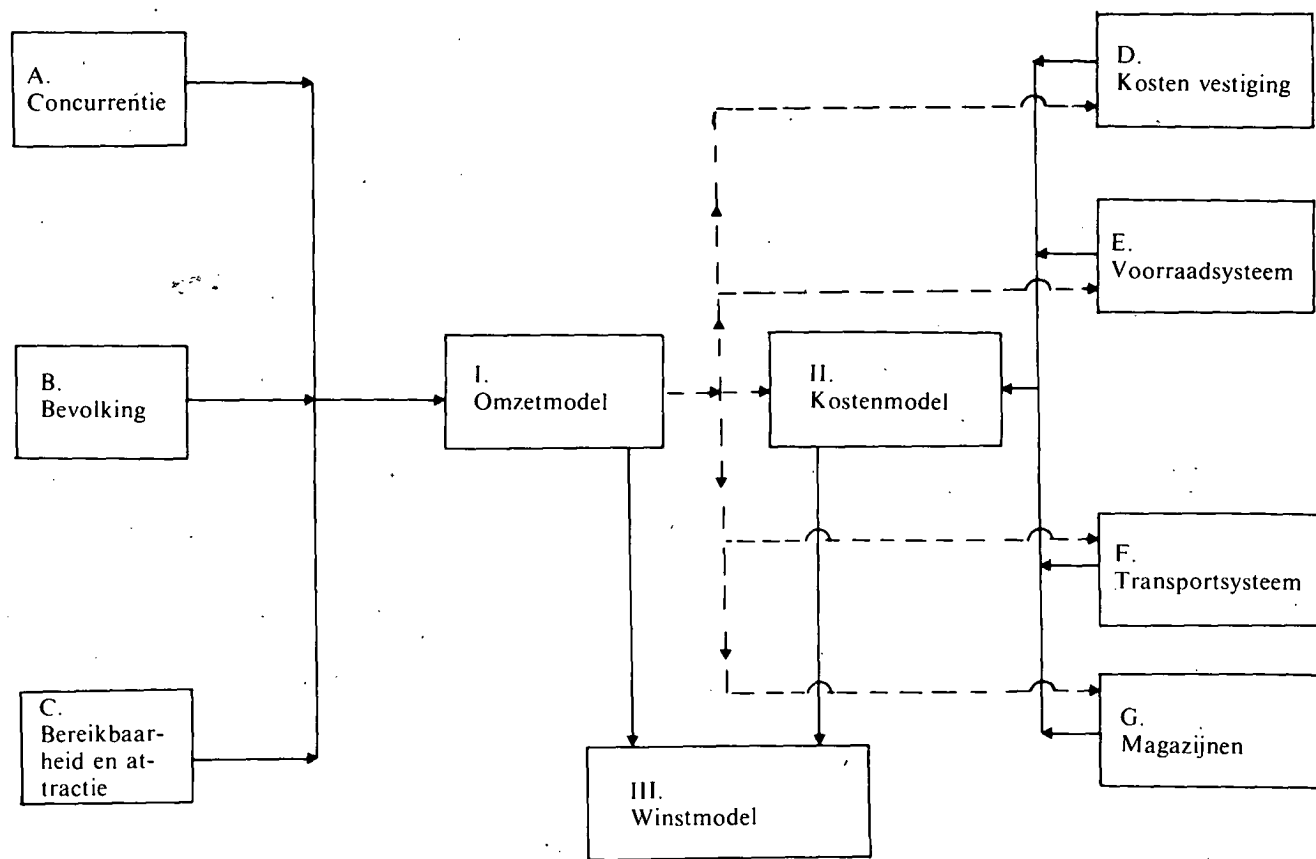
7) A. A. Kuehn en M. J. Hamburger, A Heuristic program for locating warehouses. *Management Science*, Volume 9, juli 1963, blz. 643-666.

8) E. Feldman, F. A. Lehrer en T. L. Ray, Warehouse Location under Continuous Economics of Scale. *Management Science*, Volume 12, mei 1966, blz. 670-684.

9) A. J. Janknegt, Verkennen van vestigingsplaatsen, *Intermediair*, nr. 31, 10 augustus 1973.

10) Zie distributie-planologisch-rompmodel, blz. 11.

11) N. Tiemstra, Vestigingsplaatsproblematiek in de detailhandel, *Maandschrift Economie*, januari en februari 1973.

- voedings- en genotmiddelen;
- duurzame consumptiegoederen.

Toelichting:

Het aantal m² vloeroppervlakte geeft een indicatie voor de breedte van het assortiment, die een zaak kan voeren. De opslagruimte geeft een indicatie over de hoogte van de aan te houden voorraad en derhalve een aanwijzing voor eventuele neen-verkopen.

A.3. Reistijd, resp. afstand tot de vestigingen

A.3.1. Indien de onderneming reeds een specifieke vestigingsplaats op het oog heeft, dient de ligging van het gevonden aantal vestigingen van de concurrentie nader onderverdeeld te worden in:

- op een afstand van 5 minuten reistijd;
- op een afstand van 10 minuten reistijd;
- op een afstand van 20 minuten reistijd.

A.3.2. Indien een bepaling van de afstand in een dimensie reistijd niet mogelijk is moet volstaan worden met:

- het aantal concurrenten binnen een straal van 1 km;
- het aantal concurrenten binnen een straal van 5 km;
- het aantal concurrenten binnen een straal van 10 km.

Toelichting:

Ruwe bepaling van de attractiegraad op basis van de reistijd, resp. afstand in km.

A.4. Voorts dient de *overige dienstverlening*, zowel qua aantal als qua vloeroppervlakte te worden geïnventariseerd. Het betreft:

- horeca-bedrijven;
- wasserettes en stomerijen;
- bankvestigingen;
- PTT;
- kappers;
- schoenreparateurs;
- reisbureaus.

Toelichting:

Overige dienstverlening speelt een belangrijke rol bij het attractie-vermogen van een vestiging, resp. winkelcentrum.

A.5. Het aantal detailhandelsvestigingen dient onderverdeeld te worden in:

- zelfbediening;
- geen zelfbediening.

A.6. Tevens dient een onderverdeling te worden gemaakt in:

- zelfstandige ondernemers;
- filiaalbedrijven.

A.6.1. De categorie filiaalbedrijven onderverdelen in:

- eigendom van een plaatselijke onderneming;
- eigendom van een regionale onderneming;
- eigendom van een landelijke onderneming.

Toelichting:

Bepaling van de capaciteiten van de concurrentie om op gewijzigde omstandigheden te reageren („aanpassingsvermogen”).

A.7. Omzetgegevens m.b.t. de aanwezige detailhandelsvestigingen

- huidige omzet;
- omzetontwikkeling t.o.v. één of meer voorgaande jaren: gestegen, gelijk gebleven, gedaald;
- omzetverwachting: toename, gelijk of afname.

Toelichting:

Vergelijking van de omzet met de koopkracht per gebied geeft een aanwijzing over de latente koopkracht. Bovendien geeft relatering van de omzet aan het aantal m² verkoopvloeroppervlakte als uitkomst het kengetal: vloerproductiviteit.

A.8. Welk *prijnsbeleid* wordt door de aanwezige detailhandelsvestigingen gevoerd?

- overwegend discount;
- overwegend verkoop tegen adviesprijzen.

Toelichting:

Prijnsbeleid als indicator voor de gevoerde marketing-mix per vestiging.

A.9. Is de detailhandelsvestiging wel of niet *geconcentreerd*?

TWEEDE KAMERFRAKTIE PARTIJ VAN DE ARBEID

De Tweede Kamerfractie van de Partij van de Arbeid roept sollicitanten op voor de functie van

medewerk(st)er

ter assistentie van de fractiecommissie Economische Zaken annex Midden- en Kleinbedrijf.

Vereist is:

- doctoraal economie of gelijksoortige opleiding;
- duidelijke verwantschap met de politieke lijn van de P.v.d.A. in de eerste plaats gericht op het afstemmen van de economie op de maatschappelijke behoeften van de economisch en sociaal zwakkeren;
- actieve deelname aan het teamverband van, deels op basis van zelfbestuur functionerende, jonge personeelsbestand;
- het vermogen zich vlot schriftelijk te kunnen uitdrukken.

Geboden wordt:

- afwisselende werkkring waarin creativiteit op prijs wordt gesteld;
- salaris volgens tabel (assistent) wetenschappelijk medewerker, beginsalaris max. f. 33.000,— bruto;
- behoorlijke secundaire voorzieningen, zoals 25 vakantiedagen, 10% vakantiebijslag, goede ziektekostenverzekering etc.

Sollicitaties moeten binnen 14 dagen gericht worden aan het secretariaat van de Tweede Kamerfractie van de P.v.d.A., Binnenhof 1a, Den Haag.

- in een winkelcentrum;
- solitaire vestiging.

Toelichting:

Een solitaire vestiging moet in tegenstelling tot een vestiging in een winkelcentrum volledig zijn eigen attractie bepalen.

B. Bevolking

B.1. Bevolkingsomvang

- ontwikkeling gedurende de laatste 5 jaar;
- verwachting van de bevolkingsomvang in de komende jaren.

B.2. Bevolkingsleeftijd

- < 20
- 20 < 40
- 40 < 65
- > 65

B.3. Burgelijke staat

- gehuwd;
- ongehuwd + gehuwd geweest.

Toelichting:

Leeftijd en burgerlijke staat zijn van belang voor een onderneming, die zich op één of meer marktsegmenten richt.

B.4. Bevolkings spreiding d.w.z. het aantal inwoners binnen de tijdschikronen van:

- 5 minuten;
- 10 minuten;
- 20 minuten.

Toelichting:

Reistijd als indicator voor de attractie.

B.5. Ontwikkeling woningvoorraad (prognose)

- aantal huurwoningen;
- aantal koopwoningen.

Toelichting:

Relatering van de woningprognose aan de bevolkingsprognose geeft het te verwachten gemiddelde aantal bewoners per woning. De verdeling koop- en huurwoningen kan eventueel als „surrogaat“-koopkrachtfactor worden gebruikt.

B.6. Koopkracht

- gemiddeld inkomen per inwoner per plaats of wijk;
- inkomensontwikkeling komende 5 jaar.

Toelichting:

Koopkracht als input voor de specificatie van SKG's en derhalve als meest belangrijke vestigingsplaatsfactor.

B.7. Autobezit van de bevolking in het vestigingsgebied. Dit betreft het aantal huishoudingen met:

- 0 auto's;
- 1 auto;
- > 2 auto's.

Toelichting:

De auto als hulpmiddel bij het doen van aankopen.

B.8. Hoe is het aankoopgedrag van de bevolking?

- hoge of lage bezoekfrequentie;
- wel of geen voorkeur dag van de week;
- wel of geen voorkeur type winkel;
- wel of geen voorkeur winkeltijdstip;
- wel of geen voorkeur winkelcentrum.

Toelichting:

Gegevens, die nodig zijn om enig inzicht te verkrijgen met betrekking tot het consumentengedrag in het potentiële vestigingsgebied.

C. Bereikbaarheid en attractie van de (potentiële) vestigingsplaats

C.1. Aard van de aanvoerwegen

- aantal rijstroken per weg;
- aanwezigheid fietspaden;
- zijn het doorgaande wegen of ontspringen, resp. eindigen zij bij de (potentiële) vestigingsplaats;
- alleen bereikbaar met eigen vervoer of ook met openbaar vervoer?
- frequentie van het openbaar vervoer.

C.2. Aard van de parkeergelegenheid

- direct naast de potentiële vestigingsplaats of verder afgelegen?
- vrije of te betalen parkeerruimte?
- hoeveel parkeerplaatsen?

C.3. Aanwezigheid overige dienstverlening

- dit betreft dezelfde vraag als A.4.

C.4. Autobezit bevolking

- dit betreft dezelfde vraag als B.7.

C.5. Uiterlijke verschijningsvorm

- aantal bouwlagen
- moderne of behoudende bouw;
- gebruikte materialen en kleuren.

C.6. Innerlijke verschijningsvorm

- aanwezigheid roltrappen en/of liften;
- aanwezigheid air-conditioning;
- achtergrondmuziek.

Toelichting:

De bereikbaarheid en attractie van een vestigingsplaats betreft in het algemeen het opsporen van de factoren, die naast de aanwezigheid van een assortiment goederen, aantrekkingskracht op de consumenten uitoefenen.

Fiscaal-sociale aspecten van de ondernemingsvorm voor zelfstandigen

DRS. A. J. G. LEIJTEN
C. WEIJ

Fiscaal gezien is het aantrekkelijk eenmanszaken met een jaarwinst van f. 70.000 en meer om te zetten in besloten vennootschappen. In dit artikel constateren Drs. A. J. G. Leijten en C. Weij, dat ook veel eenmanszaken met een lagere winst in een BV worden omgezet vanwege de sociale wetgeving. Onvoldoende verzekering tegen arbeidsongeschiktheid leidt ertoe dat veel BV's worden opgericht met als doel het kunnen profiteren van de sociale verzekeringen. De auteurs geven hiervan voorbeelden en besluiten hun artikel met het noemen van enkele suggesties om aan het daarmee gepaard gaande on-eigenlijke gebruik van sociale verzekeringen een eind te maken.

Waarom worden zoveel eenmanszaken omgezet in een BV?

Banken, belastingconsulenten, verzekeringstussenpersonen, accountants e.d. worden regelmatig benaderd door relaties, die van hun bedrijf een Besloten Vennootschap wensen te maken. De ondernemingsvormen die voor omzetting in een BV in aanmerking komen, zijn eenmanszaken, maatschappen en vennootschappen onder firma. Hierna wordt alleen nog de eenmanszaak genoemd, alhoewel daar even goed de maatschap of de vennootschap onder firma vermeld had kunnen worden. In het bijzonder de zelfstandige met een winst uit zijn onderneming van f. 20.000 tot f. 70.000 vindt het heden ten dage maar een angstige zaak

C.7. Fysieke barrières t.a.v. de bereikbaarheid

- kanalen en rivieren;
- stoplichten;
- spoorwegovergangen.

In het aldus gespecificeerde omzetmodel hebben we een overzicht gegeven van de belangrijkste factoren, die de omzet op een (potentiële) vestigingsplaats bepalen. In het tweede artikel over de vestigingsplaatsproblematiek zullen we vervolgens het kostenmodel van een inhoud voorzien. Tevens zullen we in dat artikel een tweetal benaderingen bespreken, waarvan naar onze mening een minstens zo goede oplossing voor het vestigingsplaatsvraagstuk mag worden verwacht als van de veel gehanteerde graviteitsmodellen.

A. R. van Goor

nog langer alle risico's van de eenmanszaak te blijven dragen. Geïnteresseerden in de ondernemingsvorm van de BV in genoemde inkomscategorie zien bescherming van de sociale wetgeving veelal als voornaamste reden voor het oprichten van een BV.

Een tweede argument dat in allerlei bewoordingen naar voren werd gebracht, vormt de angst voor het uithollen van het bedrijf door de eisen van personeel en vakbonden. Met name gaat het hier om dure afvloeiingsregelingen, die gevoelige aanslagen op bedrijfs- en privévermogen kunnen doen. Alhoewel deze laatste kwestie hierna niet verder wordt uitgediept, dienen wij wel te wijzen op de consequenties die daarvan onder meer kunnen uitgaan op de in de onderneming gereserveerde gelden voor de oudedagsvoorziening van de eigenaar.

Sociale verzekeringen stimuleren het oprichten van BV's

Berekeningen tonen aan dat omzetting van eenmanszaken in BV's veelal eerst fiscaal aantrekkelijk is in geval van jaarwinsten van f. 70.000 of meer. Desondanks treffen we in de praktijk tal van voorbeelden aan, dat ondernemingen toch een BV-vorm verkrijgen, wanneer de jaarwinst onder dit grensbedrag ligt. Zelfs in situaties, waarin het bedrijf nog geen f. 30.000 aan winst per jaar oplevert, wordt er overgegaan tot het creëren van een BV. In het voorgaande is reeds vermeld, dat bij het oprichten van een BV, het meer opgenomen worden in sociale verzekeringen, de voornaamste drijfveer bleek te zijn. Ook bij jaarwinsten van f. 70.000 tot f. 100.000 spelen naast de fiscale voordelen de sociale verzekeringen een belangrijke rol bij de motieven voor het oprichten van een BV. In die situaties gaat echter het bedrag, dat aan belasting wordt bespaard grotendeels op aan premies voor sociale verzekeringen en pensioenkosten. Navraag daarover bij betrokkenen levert een merkwaardig antwoord op: voor premies voor sociale verzekeringen en pensioenen krijgt men nog wel wat terug; van bedragen, die men betaalt aan belasting, komt nooit meer iets terug.

Uit cijfervoorbeelden is samenstellers en ook anderen (zie onder meer de in april 1974 dienaangaande verschenen studie van de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf), overduidelijk gebleken, dat voor de eenmanszaak — zelfs indien de jaarwinsten groter dan f. 70.000 zijn — door belastingbesparingen dezelfde voorzieningen bereikt kunnen worden als in de BV via premies voor sociale verzekeringen en pensioenvoorzieningen. Daartoe dient in de eenmanszaak gebruik te worden gemaakt van de voor de inkomstenbelasting aftrekbare lijfrentepremie en de fiscale oudedagsreserve, terwijl bovendien dan een behoorlijke invaliditeitsverzekering afgesloten moet worden. Voor eenmanszaken met een winst boven ca. f. 45.000 komt daarbij, dat de fiscale aftrek van kosten voor genoemde voorzieningen door de werking van het schijfentarief der IB meer besparing op

levert via de inkomstenbelasting dan via de vennootschapsbelasting. Vanaf een belastbaar jaarinkomen ad f. 41.000 is het schijventarief immers in 1974 al 58%, tegenover een tarief voor de vennootschapsbelasting over iedere meer verdiende gulden van 45%. Uit rekenvoorbeelden blijkt dat in tal van gevallen, bij een gelijke jaarwinst en met genoemde voorzieningen voor respectievelijk de BV en de eenmanszaak, laatstgenoemde ondernemingsvorm voor de zelfstandige meer besteedbaar inkomen oplevert.

Opbouw van de oudedagsvoorziening: belegging van pensioenen in eigen bedrijf heeft risico's voor de verzorging van de oudedag

Dank zij de invoering van de fiscale oudedagsreserve kan de zelfstandige in combinatie met de lijfrente veelal dezelfde pensioenvoorziening verkrijgen als de directeur van een BV. De fiscale oudedagsreserve biedt de mogelijkheid om voor de oude dag te zorgen en de via de IB-af trek opzij gezette gelden daarvoor toch min of meer, al naar gewenst, als bedrijfskapitaal aan te wenden. Ook in BV's treffen we vaak de situatie aan, dat de directeur zijn pensioen „geld” in het eigen bedrijf belegt. Voor de garantie van middelen voor de oude dag houdt deze handelwijze risico's in — in het bijzonder wanneer de gelden nog geheel of gedeeltelijk in het bedrijf belegd blijven — als de betrokkene de leiding aan anderen heeft overgedragen. Aan de andere kant manifesteert de ondernemer daarmee enerzijds de waarde, die hij aan zijn bedrijf hecht en anderzijds het vertrouwen, dat hij daaraan schenkt.

Van belang voor de vergelijking van de pensioenvoorziening van de eigenaar van de eenmanszaak met die van de directeur van de BV is, dat de laatste in de privé-sfeer veelal geen gebruik maakt van de f. 7.500 aftrek voor lijfrentepremie. Met name komt dit voor in die situaties, dat de directeur van een BV zijn pensioengelden geheel of gedeeltelijk in eigen bedrijf belegt.

De belastingvrije reservering voor de oude dag

De eigenaar van een eenmanszaak kon in 1973 maximaal f. 7.500 belastingvrij opzij leggen voor zijn oude dag — via de lijfrente-aftrek en f. 3.750 via de fiscale oudedagsreserve. Voor 1974 is laatstgenoemd bedrag f. 4.1860 en voor 1975 f. 6.000 en, volgens het thans geldende programma, in 1976 maximaal f. 8.529. Uitgaande van het maximum voor de fiscale oudedagsreserve van f. 6.000 geldend voor 1975 kan in totaliteit dus f. 13.500 jaarlijks belastingvrij worden gereserveerd voor de oude dag. Op basis van een IB-tarief van 66% vergt dit bij volledige belegging buiten het bedrijf een liquiditeitsoffer van circa f. 4.590. Bij gedeeltelijke belegging (verzekeringspremie f. 7.500) buiten het bedrijf kan er zelfs sprake zijn van een verbetering van liquiditeit van ongeveer f. 1.410.

Voor de directeur van een BV vindt een andere aanpak van de pensioenvoorziening plaats. De directeur-eigenaar van een BV kan zich recht op pensioen verwerven, dat afhankelijk is van zijn salaris, de tijd van dienst bij de BV, alsmede een bepaald percentage per dienstjaar, te weten 1¼% tot 3%. De aanvankelijke pensioenkosten bedragen in de praktijk gemiddeld 20% à 25% van het jaarsalaris. Een jaarlijkse pensioenlast van ca. f. 15.000 correspondeert dan met een jaarsalaris van ongeveer f. 70.000. De totale kosten voor de BV aan salaris, pensioenbijdragen en premies voor sociale verzekeringen vergen een winst van ca. f. 95.000, wil men genoemde kosten in één boekjaar kunnen verrekenen.

Het relevante verschil tussen een eenmanszaak en een BV zit in het feit dat de huidige wettelijke regelingen voor de eenmanszaak niet veel aanpassing van de oudedagsvoorzieningen aan de inflatie toelaten. In de BV kunnen de pensioenkosten jaarlijks steeds stijgen, zolang de relatie met

verstreken diensttijd, te bereiken dienstjaren en salarisstijgingen, de pensioenaanspraken maar binnen bepaalde perken houdt. Voor de eigenaar van de eenmanszaak worden de voor de IB maximaal aftrekbare lijfrentepremie en stamrechtvrijstelling ex art. 19 niet automatisch aangepast aan de inflatie.

Door verandering van de betreffende wettelijke regelingen kan er uiteraard wijziging in deze situatie worden gebracht. Met name geldt dit voor de gebondenheid van de fiscale oudedagsreserve aan de omvang van het bedrijfsvermogen en koppeling aan de stamrechtvrijstelling, ex artikel 19 van de wet op de inkomstenbelasting. Geconstateerd kan worden dat momenteel de BV voor de pensioenvoorziening meer mogelijkheden biedt voor salarissen boven ca. f. 70.000, ervan uitgaande dat de fiscale oudedagsreserve gebracht wordt op een jaarlijkse dotatie van f. 8.529 en gekoppeld aan het ondernemingsvermogen, waardoor het maximum reeds vrij snel kan zijn bereikt.

Aan een belangrijk aspect van de mogelijkheden tot het belastingvrij reserveren voor de pensioenvoorziening mag hierbij niet voorbij worden gegaan. De meeste ondernemers plegen namelijk niet vrijwillig te doen, datgene wat in de BV door de fiscus mogelijk wordt gemaakt. Zoals in het voorgaande is aangegeven, bestaan er voor de eigenaar van de eenmanszaak, via de combinatie van fiscale oudedagsreserve en lijfrente, tot bepaalde inkomensgrenzen dezelfde mogelijkheden als voor de directeur-eigenaar van de BV. Het stimuleren tot het meer gebruikmaken van deze mogelijkheden vormt voor verschillende instanties een taak, die dringend moet worden aangepakt. Daarbij moet niet alleen gedacht worden aan de verzekeringswereld, maar ook aan de ondernemers-, c.q. standsorganisaties van de betrokken bedrijven, alsmede de adviseurs van de zelfstandigen.

Kosten van particuliere en sociale verzekeringen: ziekte- en invaliditeitsuitkeringen

De situatie van het vrijwillig nalaten, of zelfs verwaarlozen, door eigenaren van eenmanszaken komt niet alleen voor bij de pensioenverzorging, maar ook ten aanzien van de voorzieningen voor uitkeringen in geval van ziekte en/of invaliditeit. In het bijzonder de ondernemers met een jaarwinst van f. 50.000 of minder kijken dienaangaande nog wel eens met jaloerse blikken naar hun werknemers. Laatstgenoemden zijn verzekerd van waardevaste uitkeringen in geval van ziekte en/of invaliditeit. Zodra de eigenaar van de eenmanszaak al pijn in de rug heeft, kan hij zich niet goed of zelfs in het geheel niet meer verzekeren. Onderzoek naar de praktijk van de particuliere ziekte- en invaliditeitsverzekeringen, levert het merkwaardige gegeven op, dat de problematiek niet zozeer in het premievlak ligt. De kern van de moeilijkheden in deze betreft voornamelijk de acceptatie- en uitkeringscriteria. Zelfs de duurdere verzekeringsmaatschappijen vragen voor arbeidsongeschiktheidsverzekeringen lagere tarieven dan het totaal van de premies voor ziekwet en wet arbeidsongeschiktheid, zij het dan wel voor de jongere leeftijden.

Momenteel is er bij een salaris van ca. f. 25.000 ongeveer f. 4.000 jaarlijks aan premie voor ziekwet en WAO verschuldigd. Deze 16%-premie levert maximaal een uitkering van f. 20.000 op, in geval van ziekte of invaliditeit. Gegevens van particuliere verzekeringsmaatschappijen tonen aan dat dekking van een uitkering in geval van arbeidsongeschiktheid, van genoemd bedrag, met een wachttijd van 14 dagen, zelfs op middelbare leeftijd nauwelijks meer dan f. 4.000 per jaar aan premie kost.

Acceptatie- en uitkeringscriteria van particuliere invaliditeitsverzekeringen

In tegenstelling tot de ziekwet en de WAO komt het bij

particuliere arbeidsongeschiktheidsverzekeringen nogal eens voor dat er uitsluitingen van recht op uitkering vanwege bepaalde kwalen en hogere premies worden toegepast. Bij het aangaan van een particuliere verzekering vinden er strenge medische keuringen plaats. In het bijzonder leveren die uitsluitingen van recht op uitkering voor eigenaren van eenmanszaken vaak problemen op. Bij genoemde sociale verzekeringen vindt een duidelijk andere aanpak plaats dan bij de particuliere verzekeraars. De uitgangspunten van deze sociale verzekeringen zijn een verzekeringsplicht en een recht op uitkering voor iedere werknemer.

Het is bekend, dat momenteel de particuliere verzekeraars van alles in het werk stellen om hun ongunstige concurrentiepositie tegenover de volksverzekeringen te doen opheffen. Helaas is een onbeperkte acceptatie voor particuliere arbeidsongeschiktheidsverzekeringen moeilijk te realiseren. Wanneer daartoe zou worden overgegaan, zou iedereen tot het laatste moment wachten met het afsluiten van een dekking. Alhoewel door de particuliere verzekeraars natuurlijk geijverd zal moeten worden voor afsluiting van verzekeringen op zo jeugdig mogelijke leeftijd, zit de kern van het probleem bij de concurrent, de sociale verzekeringen.

Gevolgen van de uitvoeringspraktijk van ziekwet en WAO

Wanneer een eigenaar van een eenmanszaak overgaat tot het oprichten van een BV, komt hij automatisch onder de sociale verzekeringen te vallen. Zelfs indien de ondernemer na zijn 65e jaar blijft werken en hij niet langer ziek is dan 50 dagen per half jaar, heeft hij recht op uitkering. Door het oprichten van een BV kan een 62-jarige in feite dus een aanvulling verkrijgen op de WAO-uitkering. In dit verband is van belang, dat de indruk bestaat dat de bedrijfsverenigingen weinig of geen gebruik maken van hun recht om een uitkering geheel of gedeeltelijk te weigeren. Reden daartoe is echter beslist aanwezig, wanneer bij het toetreden tot de bedrijfsvereniging, i.c. bij het oprichten van de BV, de betrokkene in feite reeds arbeidsongeschikt is.

De stimulans voor het vluchten door de kleine zelfstandige naar de bescherming van het werknemerschap via de BV is maar al te goed te begrijpen. Wanneer de eigenaar van een eenmanszaak door ziekte of ongeval niet meer in staat is zich een bedrijfsinkomen te verwerven, en daarvoor geen particuliere verzekering heeft afgesloten, dient hij ingevolge de thans geldende regelingen van de Bijstandswet eerst zijn bedrijfs- en privé-vermogen grotendeels op te maken, voordat hij uit gemeenschapsgelden steun ontvangt. Wanneer bedrijfsverenigingen regelmatig uitkeringen geheel of ten dele zouden weigeren, zouden de sociale verzekeringen niet zo vaak een motief vormen voor omzetting van een eenmanszaak in een BV.

Gelijke uitkeringscriteria voor volks- en particuliere verzekeringen

De in het voorgaande uiteengezette praktijk van de ziekwet, en in mindere mate geldt dit ook voor de WAO, moet beslist aangeduid worden als een vorm van oneigenlijk gebruik van de sociale verzekeringen. De oorzaken voor het ontstaan daarvan worden in belangrijke mate weggenomen door uniforme criteria van uitkering voor beide groepen van verzekering, de particuliere en de sociale. Voor de uitvoering daarvan kan gedacht worden aan het inschakelen van een onafhankelijk keuringsinstituut voor beide.

Het alternatief voor het uitblijven van een dergelijke aanpak is dat de overheid, indien deze dit oneigenlijk gebruik van sociale verzekeringen wenst te voorkomen, ook de eigenaren van eenmanszaken gaat verplichten tot deelname

daaraan. Alhoewel landbouw- en middenstandsorganisaties zich al lange tijd beijeren voor de volksverzekering arbeidsongeschiktheid voor zelfstandigen, rijzen er toch wel vragen over de juistheid van een dergelijk streven. In verband daarmee is ook van belang, dat arbeidsongeschiktheid voor een zelfstandige niet altijd dezelfde mate van inkomensverlies oplevert als voor een loontrekkende.

Gevolgen van het opnemen van eigenaren van eenmanszaken onder sociale verzekeringen

De directeur van een BV geniet een bepaald salaris dat, afgezien van de eventuele groei van zijn bedrijf, aangepast zal worden aan de geldontwaarding. Hoe de omvang van het financiële resultaat van de BV ook is, het salaris ligt in beginsel vast. Er bestaat dus een vaste basis voor de premie-aanslag ingevolge de sociale verzekeringen.

Het inkomen van de eigenaar van de eenmanszaak is afhankelijk van de winst van het bedrijf, die pas enige tijd na het verstrijken van het boekjaar bekend is. Hoogstens achteraf is er een basis voor de premie-aanslag van de sociale verzekeringen. Deze aanslagbasis zal jaarlijks variëren, indien de bedrijfswinst aan fluctuaties, bijv. door de conjunctuur, onderhevig is. Worden er uniforme premies voor sociale verzekeringen gehanteerd, dan houdt dit in dat in jaren met geen of nauwelijks winst de eigenaar van de eenmanszaak zal moeten interen op zijn vermogen voor het opbrengen van deze premies. Wanneer de lasten van sociale verzekeringen afhangen van de omvang van de winst, dan ontstaat de situatie dat de totale premie-inkomsten van deze categorie van verzekerden fluctueert met het verloop van de conjunctuur. Ter verduidelijking daarvan zij gewezen op de in juni 1974 gepubliceerde kerngegevens voor het Midden- en Kleinbedrijf 1972-1974 van het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf.

Zelfs in het geval dat het hier alleen gaat om het verstrekken van basisvoorzieningen, ingevolge sociale verzekeringen, rijst toch de vraag of de jaarlijkse premies, zowel voor vele individuele zelfstandigen, alsook voor het totaal, wel kunnen worden opgebracht. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat in studiegroepen over de inmiddels befaamde VAO voor zelfstandigen naar voren is gekomen, dat deze voorziening beslist niet zo duur mag worden als de huidige WAO. De lasten van de VAO dienen voor de zelfstandigen in de eerste plaats op te brengen te zijn. Het laatste geldt thans ook voor de eigenaar van de eenmanszaak, die, ten einde te kunnen profiteren van de sociale verzekeringen, overgaat tot omzetting van zijn onderneming in een BV.

Inkomensnivellering door de BV-hausse

De economisch-sociale verhoudingen in Nederland zijn sedert enige tijd van dien aard, dat beloning naar prestatie, winst en vermogensvorming aan veel kritiek onderhevig zijn. Fiscale redenen, maar meer nog de sociale verzekeringen, drijven vele zelfstandigen ertoe hun eenmanszaak in een BV om te zetten. Het zou van struisvogelpolitiek getuigen, indien dienaangaande geen aandacht geschonken wordt aan eventuele, verdere doorvoering van het nivelleren van inkomens. De BV biedt namelijk eenvoudige mogelijkheden daartoe. Het verscherpen van de richtlijnen voor de inspecteurs van de vennootschapsbelasting kan al een caaloon voor de directeur-grotoaandeelhouder opleveren.

De consequentie daarvan is wel dat de drang tot prestaties voor het creëren van winst dan nog verder zal worden aangetast. Klaarblijkelijk wordt dan ook vergeten dat, ongeacht de rechtsvorm van de onderneming, niet vermogen, maar winst nodig is voor het betalen van salarissen, premies voor sociale verzekeringen en pensioenvoorzieningen.

Beleidsoverwegingen aangaande pensioenvoorzieningen en arbeidsongeschiktheidsverzekeringen voor zelfstandigen

Het opereren van de zelfstandigen in een onderneming met de juridische vorm van een eenmanszaak vereist dringend de aanpak van een aantal zaken op korte termijn.

1. Aangaande de oudedagsverzorging zal het volgende moeten gebeuren.

a. Uitbouw van de maximale jaarlijkse dotaties voor de fiscale oudedagsreserve en ook voor lijfrenten. In dit verband is bovendien een automatische aanpassing aan de geldontwaarding van de daartoe belastingvrij te reserveren bedragen noodzakelijk. Tevens zal de maximale IB-aftrek voor koopsommen van lijfrenten e.d. op een hoger bedrag dan f. 7.500 per jaar gebracht moeten worden.

b. Zelfstandigen zullen, zowel door de verzekeringswereld als door de betrokken ondernemersorganisaties, meer dan tot op heden gewezen moeten worden op de noodzaak tot het vormen van oudedagsvoorzieningen, te beleggen binnen en/of buiten hun bedrijf. In geval van belegging binnen het bedrijf dienen de adviseurs van de zelfstandigen meer dan tot op heden erop te wijzen, dat het, na overdracht of liquidatie van het bedrijf, fiscaal voordelig is bedoelde belastingvrij gereserveerde gelden om te zetten in een lijfrente. Ook dient het gebruik van de stamrechtvrijstellingen meer in overweging te worden genomen in het kader van de oudedags-, weduwen- en wezenverzorging.

2. a. In de huidige praktijk van de sociale verzekeringen dient beslist zo spoedig mogelijk verandering te komen. In dit verband attenderen wij nog eens op het

10 de rijksoverheid vraagt

jurist of econoom (mnl./vrl.)

voor het Ministerie van Verkeer en Waterstaat

t.b.v. de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, Afdeling Stedelijke en Recreatieve Vestigingen

De Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders brengt de drooggevalle gronden van de vroegere Zuiderzee in cultuur, legt bossen en recreatiegebieden aan, ontwerpt en voert stedenbouwkundige plannen uit en brengt de sociaal-economische ontwikkeling op gang. In dit kader is de Afdeling Stedelijke en Recreatieve Vestigingen o.m. belast met bevordering van de werkgelegenheid door het aantrekken van industrieën, instellingen, middenstands- en recreatiebedrijven.

Taak: meewerken aan voorbereiding en uitvoering van het beleid m.b.t. bevordering van de werkgelegenheid; actief betrokken zijn bij het aantrekken van bedrijven in het werkgebied van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders; beoordelen van economische en financiële gegevens van bedrijven die voor vestiging in aanmerking wensen te komen.

Vereist: voltooide universitaire opleiding en enige ervaring op genoemd werkterrein.

Leeftijd: vanaf 30 jaar.

Standplaats: Lelystad.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 3937,- per maand.

Een moderne eengezinswoning kan op korte termijn beschikbaar worden gesteld.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturenummer 5-0289/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Het salaris is exclusief 7½ % vakantie-uitkering en een toeslag van max. f 45,- per maand.

Alternatieve beleggingsvorm

In deze tijd van ongekend grote inflatie wordt het steeds meer mensen duidelijk dat zij hun vermogen goed moeten beleggen. Daar een belegging in de vorm van aandelen tegenwoordig niet zo winstgevend is, wordt naar andere beleggingsvormen gezocht, zoals schilderijen, antiek, goud, diamant 1) en ook munten.

In een artikel in het weekblad *Beleggingsexpres* 2) wordt deze laatste beleggingsvorm onder de loep genomen. Uit onderstaand schema (overgenomen uit het artikel) blijkt hoe winstgevend deze beleggingsvorm is geweest.

Gouden munten	jan. '63	jan. '73	jan. '74	jan. '75
Gouden Ridder of 14 Gulden Stuk (origineel)	f. 375	f. 775	f. 1.800	f. 2.800
5 Gulden Willem I	f. 170	f. 585	f. 875	f. 1.300
Zilveren munt 3 Gulden Willem I	f. 250	f. 2.150	f. 2.350	f. 2.350

De waarde van deze munten is vooral toegenomen door de prijsstijging van het goud en zilver. Men moet daarom, wil men hierin gaan beleggen, inzicht hebben in de toekomstige ontwikkeling van de prijzen van deze edele metalen. In het artikel worden enige redenen gegeven op grond waarvan men redelijkerwijs kan verwachten dat de prijzen verder zullen stijgen. Deze redenen zijn:

1. in een periode van recessie neemt de vraag naar tastbare goederen, waaronder goud, toe;
2. de inflatie, waarmee men in 1975 wordt geconfronteerd;
3. de monetaire onrust, vooral veroorzaakt door de waardedaling van de Amerikaanse dollar en het recyclingprobleem van de Arabische oliedollars.

Men kan op grond van deze redenen verwachten, aldus het blad, dat de prijs van goud verder omhoog zal gaan, al zal dit wel met fluctuaties gepaard gaan. Ik plaats hierbij enkele kanttekeningen.

Door vele economen wordt op het ogenblik beweerd dat de economie zich in de loop van 1975 zal herstellen. Hierdoor wordt punt 1 wat afgezwakt. Tevens heeft men kunnen lezen dat voor het recyclingprobleem van de oliedollars inmiddels een oplossing is gevonden. Dit zal een positieve invloed hebben op de monetaire onrust. De positie van de Amerikaanse dollar is op het ogenblik weliswaar zwak als gevolg vooral van de rente-ontwikkeling en de economische recessie in de Verenigde Staten, maar men mag verwachten dat er in het jaar 1975 een herstel zal optreden. Onlangs schreef NRC Handelsblad 3) dat het zelfs niet helemaal onwaarschijnlijk is dat er in de komende weken een teruggang van het Amerikaanse

inflatiepercentage zal optreden. Al deze factoren zullen de monetaire situatie gunstig beïnvloeden. Hierdoor wordt ook het gevaar verminderd dat de olielanden zich door de waardedaling van de dollar genoodzaakt zien de olieprijs verder te verhogen.

Gezien deze bovengenoemde factoren blijkt de toekomstige ontwikkeling van de goudprijs niet zo zeker te zijn, zodat men m.i., wat dit betreft, niet gemotiveerd zou zijn om in munten te beleggen. Verder zal men, aldus *Beleggingsexpres*, inzicht moeten hebben in de vraag- en aanbodfactoren. Het is duidelijk dat de prijs van de edele metalen niet de enige reden zal zijn waarom men munten als beleggingsvorm kiest. Zoals bij alle goederen wordt de waarde van munten mede bepaald door de vraag- en aanbodfactoren. Volgens het genoemde artikel is de vraag naar munten door de grote angst voor de sterke inflatie toegenomen. Hierdoor is de prijs gestegen. De ontwikkeling van de vraag naar munten is dus onzeker. Wie garandeert de potentiële belegger dat de belangstelling voor deze nieuwe beleggingsvorm van blijvende aard is? Verder moet worden bedacht dat beleggen in munten een zaak van lange termijn is, vooral wanneer de opslage van een munt erg groot is. Dit zal het enthousiasme voor deze beleggingsvorm m.i. niet vergroten.

Hoe gunstig het schemaatje er op het eerste gezicht ook uitziet, de tijd zal m.i. moeten leren of deze beleggingsvorm wel zo winstgevend is. Uit het schema blijkt dat de prijs van de zilveren munt al stabiel is geworden. Men kan dus concluderen dat de zilverprijs noch de vraag naar deze munt is vergroot. Men krijgt dan ook de indruk dat de periode van grote winsten op haar retour, misschien al wel voorbij is. De nog steeds enthousiaste lezer, die nochtans enthousiast is voor beleggen in munten, kan op zijn wenken worden bediend, gezien de advertenties die op dit gebied in *Beleggingsexpres* zijn opgenomen.

Aan het eind van het desbetreffende artikel wordt onder meer geconcludeerd dat men bij een belegging in munten in de eerste plaats interesse in munten moet hebben. Deze uitspraak zou men ook als volgt kunnen interpreteren: wanneer bij nader inzien de belegging niet zo winstgevend is als zich in het begin liet aanzien, dan houdt men er in ieder geval een collectie munten aan over, die het oog van elke geïnteresseerde belegger zal strelen.

J.K.

1) Zie Th. E. Mebius, *Belegging in briljant* is ook nu nog aantrekkelijk, *ESB*, 1 mei 1974.

2) Beleggen in munten; metaalwaarde, zeldzaamheid en kwaliteit van belang, *Beleggingsexpres*, 18 januari 1975.

3) *NRC Handelsblad*, 23 januari 1975.

voorbeeld van de zelfstandige van 62 jaar, die zijn eenmanszaak omzet in een BV, ten einde de bescherming van de ziektewet te genieten.

- b. Het is beslist noodzakelijk, dat er zo spoedig mogelijk uniformiteit komt in de criteria van uitkeringen en vooral acceptatie ingevolge de ziektewet en de WAO enerzijds en de betreffende particuliere verzekeringen anderzijds. In dit verband verdient ook de inschakeling van een onafhankelijk keuringsinstituut aandacht voor beide soorten verzekeringen. Verder dienen zelfstandigen meer gewezen te worden op het belang van het afsluiten van een arbeidsongeschiktheidsverzekering

op jeugdiger leeftijd dan thans meestal plaatsvindt.

- c. De inkomensvorming in een eenmanszaak is afhankelijk van de winst uit de onderneming; deze kan jaarlijks in aanzienlijke mate variëren. Het per definitie niet stabiele karakter van de inkomens van zelfstandigen maakt opname van deze categorie van de bevolking onder het stelsel van sociale verzekeringen zeer problematisch. Tegen arbeidsongeschiktheid bijvoorbeeld zal voor zelfstandigen via een volksverzekering hoogstens een basisvoorziening kunnen worden gecreëerd. Wel blijft ook dan het feit bestaan, dat het verplichte karakter van een volksverzekering niet te combineren

De huidige economische situatie in de Bondsrepubliek Duitsland en de vooruitzichten voor 1975

DRS. D. C. BREEDVELD*

In de laatste maanden zijn de vooruitzichten omtrent de wereldconjunctuur steeds ongunstiger geworden. In hoeverre Nederland en andere landen van de Europese Gemeenschap hiervan de weerslag zullen onderkennen, zal in niet onaanzienlijke mate afhangen van de ontwikkeling in de Bondsrepubliek Duitsland, die van de totale produktie in de Gemeenschap ongeveer eenderde en van de handel binnen de Gemeenschap bijna eenvierde voor haar rekening neemt.

In dit artikel wordt aandacht geschonken aan de economische situatie in dit land en de perspectieven voor 1975.

Zwakke conjunctuur ...

Sedert het voorjaar van 1974 geeft de economische ontwikkeling in de Bondsrepubliek een duidelijke vertraging te zien. In eerste instantie werd dit vooral toegeschreven aan moeilijkheden van meer structurele aard in bepaalde sectoren zoals in de automobielenindustrie, de textielindustrie en de bouwsector. In de laatste maanden echter heeft deze ontwikkeling een meer algemeen en duidelijker conjunctureel karakter gekregen en geven ook sectoren die tot voor kort nog krachtig expandeerden, zoals de chemische industrie, thans een langzamere groei te zien.

... als gevolg van een minder snelle expansie van de buitenlandse vraag ...

Terwijl de binnenlandse vraag in feite reeds sedert bijna twee jaar nauwelijks meer is toegenomen en zelfs in de laatste

tijd is teruggelopen, heeft de buitenlandse vraag zich lange tijd krachtig uitgebreid. Pas sedert de zomer van 1974 is het ook wat de uitvoer betreft tot een rustigere ontwikkeling gekomen. De snelle stijging van de buitenlandse vraag gedurende de afgelopen jaren is een opmerkelijk verschijnsel, vooral omdat de concurrentiepositie van de Duitse exporteurs door de appreciatie van de DM aanzienlijk werd belast. Dit nadeel werd echter grotendeels gecompenseerd door de veel snellere prijsstijging in vrijwel alle belangrijke afnemerslanden. Daarnaast hebben echter andere dan prijsverwijzingen een belangrijke rol gespeeld. Bij de hoge mate van specialisatie van een groot deel der Duitse uitvoerprodukten bleek de prijsgevoeligheid namelijk relatief beperkt te zijn. Van groot belang is ook dat bij de slappe binnenlandse vraag de Duitse industrie relatief korte levertermijnen in acht kon nemen. Voorts schijnt het bedrijfsleven bij de scherper wordende concurrentie in versterkte mate kredietfaciliteiten aan het buitenland te hebben verleend.

Naar alle waarschijnlijkheid zal de Duitse export in 1975 aanzienlijk minder snel toenemen. Reeds wijst de ontwikkeling van de exportorders gedurende de laatste maanden in deze richting. De conjuncturele perspectieven zijn in vrijwel alle landen in de laatste tijd duidelijk pessimistischer geworden. Met name moet worden verwacht, dat de investeringen in outillage — waarop een belangrijk deel van de Duitse exportindustrie is georiënteerd — in vele landen, althans in de eerstkomende maanden, een zeer ongunstige ontwikkeling te zien zullen geven. Overigens maken de in samenhang met de oliecrisis steeds toenemende betalingsbalanstekorten van een aantal belangrijke industrielanden het gevaar van verstoringen in het internationale handels- en betalings-

* De auteur is hoofd van de afdeling „Duitsland” bij de Commissie van de Europese Gemeenschappen.

valt met de vrijheid van inkomstenbesteding, die zelfstandigen nodig hebben voor de opbouw van hun bedrijf, het kweken van financiële reserves enz.

Slotopmerkingen

In het voorgaande is in de eerste plaats geprobeerd aan te geven dat de fiscaal-sociale situatie van zelfstandigen dringend aanpak behoeft op het terrein van voorzieningen voor pensioenverzorging en arbeidsongeschiktheidsverzekering. Dienaangaande bestaan er momenteel tal van misstanden door het niet of onvolledig gebruiken van regelingen, alsmede oneigenlijk gebruik daarvan en door de onvolledigheid van de betreffende regelingen zelf. Vervolgens hebben we getracht aan te geven, hoe een en ander ge-

wijzigd kan en moet worden, opdat de juridische ondernemingsvorm van de eenmanszaak weer perspectief verkrijgt.

Bij dit alles is het uitgangspunt steeds geweest, dat er in onze economische orde plaats en mogelijkheden worden verstrekt om zich als zelfstandige een inkomen te verwerven en om een bedrijf tot ontplooiing te brengen. De eenmanszaak is daarvoor beslist noodzakelijk, daar deze op tal van terreinen de kleine ondernemer minder verplichtingen oplegt en daarmee ook meer vrijheid verleent, zoals geen enkele plicht tot publikatie van financiële jaarstukken, eenvoudiger fiscale voorschriften voor de administratie, kleine ondernemersregeling voor de BTW en dergelijke.

A. J. G. Leijten
C. Weij

verkeer verre van denkbeeldig. Ook indien men ervan uitgaat, dat op grond van de minder snelle prijsstijging in de Bondsrepubliek de concurrentiepositie van de Duitse exporteurs zich eventueel zou kunnen verbeteren, zal de toename van de uitvoer als gevolg van de minder gunstige wereldconjunctuur vrij beperkt blijven. De sterke stijging, die de uitvoer naar de staatshandelslanden en naar sommige olieproducerende landen waarschijnlijk nogmaals te zien zal geven, zal daarbij niet opwegen tegen de langzamer expanderende afzet naar de traditionele handelspartners.

Al met al een perspectief, dat duidelijk afwijkt van de ontwikkeling tijdens de recessie van 1966/1967, toen een onveranderd expansieve ontwikkeling van de uitvoer een belangrijke steun voor de Duitse conjunctuur betekende.

... en verdere afzwakking van de binnenlandse vraag

De reeds in het voorgaande aangeduide slapte van de binnenlandse vraag manifesteert zich met name op het gebied van de investeringen. De „Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung“, een commissie van vijf deskundigen, die de Bondsregering omtrent het te voeren economische beleid adviseert, spreekt in dit verband in zijn laatste jaarrapport van een „Verkrampfung des Herzmuskels einer wachsenden Wirtschaft“. Reeds gedurende een aantal jaren hebben de ondernemingen hun investeringen slechts in beperkte mate uitgebreid. Evenals in Nederland hangt deze ontwikkeling voor een deel samen met een verslechtering van de rentabiliteitspositie van het bedrijfsleven. De sterk gestegen loonkosten konden slechts ten dele in hogere prijzen worden doorberekend. Deze ontwikkeling is uiteraard bij de minder gunstige conjuncturele ontwikkeling in het afgelopen jaar steeds duidelijker tot uiting gekomen. Daarnaast heeft het zeer restrictieve monetaire beleid van de afgelopen jaren, dat zich in een zeer krappe liquiditeitspositie van het bankwezen en de ondernemingen en voorts in een hoge rentestand weerspiegelde, in steeds sterkere mate een rem op de investeringsactiviteit gezet. De thans verrichte investeringen hebben daarbij niet zo zeer ten doel de bestaande bedrijfsinstallaties uit te breiden, doch vooral om door versterkte rationalisatie de produktiefactor arbeid te vervangen om daarmee de hoge loonkosten zoveel mogelijk te ontgaan. Het is ook deze overweging, die in toenemende mate Duitse ondernemingen ertoe heeft gebracht een deel van hun produktie naar het buitenland over te brengen.

Een zeer moeilijke periode kent voorts de bouwsector. De woningbouw ondervindt sedert medio 1973 de weerslag van een ongebreidelde bouwactiviteit in de drie daaraan voorafgaande jaren. Met de zich versterkende inflatie nam sedert 1970 de „Flucht in die Sachwerte“, met name in onroerende goederen, zo zeer toe dat de bouw van nieuwe woningen de behoefte op middellange termijn ver overschreed, vele huizen geen bewoners vonden en talrijke bouwondernemingen failliet gingen. Ook de investeringen in bedrijfsgebouwen zijn aanzienlijk teruggelopen. Weliswaar wordt van overheidswege getracht door snellere uitvoering van openbare werken de moeilijkheden in de bouwrijverheid te beperken, doch de daartoe getroffen maatregelen compenseren de teruggang in de andere sectoren slechts voor een beperkt deel.

Of het in het komende jaar tot een blijvende opleving van de ondernemingsinvesteringen zal komen, is moeilijk te voorspellen. Ongetwijfeld zal een snellere expansie van de particuliere consumptie, waarover later, een gunstig effect op de investeringen kunnen hebben. Men doet er echter goed aan dit effect, gegeven de lage bezettingsgraad van de produktiecapaciteiten, niet te overschatten. In december heeft de Bondsregering maatregelen genomen ter stimulering van de investeringsactiviteit in de ondernemingssector. Er zal een premie van 7½% worden uitgekeerd voor alle investeringen, waarvoor in de periode van 1 december 1974 tot 30 juni 1975

orders worden geplaatst. Men heeft tot deze methode en niet, zoals in 1967, tot een verruiming van de afschrijvingsfaciliteiten besloten, omdat deze bij de ongunstige winst-situatie minder effectief zou zijn. Naar alle waarschijnlijkheid zal de investeringspremie in de komende maanden tot een zekere opleving van de investeringsactiviteit leiden. In eerste instantie zullen ondernemers er vooral naar streven om investeringen die in ieder geval in de nabije toekomst zouden moeten plaatsvinden in de genoemde periode tot stand te brengen. Of aldus de basis kan worden gelegd voor een duurzame verbetering van het investeringsklimaat zal echter in feite afhangen van de winstvooruitzichten. Het is vooral met het oog hierop, dat van vele zijden voor te sterke loonsverhogingen wordt gewaarschuwd. Vrijwel zeker is dat een dergelijke verbetering voorlopig slechts van beperkte omvang zal zijn, daar in een aantal belangrijke sectoren structurele moeilijkheden remmend op de investeringsneiging zullen blijven werken.

De particuliere consumptie die zich in het afgelopen jaar nauwelijks uitbreidde, zal waarschijnlijk in 1975 een duidelijke expansie te zien geven. Een en ander hangt vooral samen met een hervorming van de inkomstenbelasting en het kinderbijslagstelsel, als gevolg waarvan per saldo in 1975 DM 13 à 14 mrd. minder aan belastingen door de gezinshuishoudingen zullen moeten worden afgedragen. Tegenover deze conjunctureel ongetwijfeld wenselijke positieve impuls staat echter de nadelige invloed van de ongunstige werkgelegenheidssituatie op de inkomensontwikkeling. Deze laatste factor schijnt daarenboven de besparingen, vooral uit voorzorgsoverwegingen, te stimuleren.

Geringe uitbreiding van de produktie en toenemende werkloosheid

Op grond van de in het voorgaande geschetste ontwikkeling van de afzonderlijke vraagcomponenten is het reële bruto nationaal produkt in 1974 nauwelijks toegenomen (0,4%) en lag de industriële produktie zelfs onder het niveau van het voorafgaande jaar. De ramingen, die voor 1975 zowel in de Bondsrepubliek zelf als in internationaal verband zijn opgesteld, resulteren meestal in een snellere stijging van het BNP (ca. 2%). Bij deze raming wordt er doorgaans van uitgegaan, dat het na een verdere conjuncturele teruggang in de eerstkomende maanden in de tweede helft van het jaar tot een zekere opleving kan komen. Een dergelijke ontwikkeling is echter alleen mogelijk indien de veronderstellingen, die aan de ramingen ten grondslag liggen, zich optimaal kunnen realiseren.

Tabel 1. Middelen en bestedingen in 1973, 1974 en 1975 (procentuele mutaties)

	1973 a)		1974 a)		1975 b)
	volume	waarde	volume	waarde	waarde
Middelen:					
Bruto nationaal produkt	5,3	11,5	0,4	7,0	8 - 9
Invoer	9,8	14,9	6,3	30,2	14 -15
Bestedingen:					
Particuliere consumptie .	2,9	10,2	0,2	7,5	9 -10
Overheidsconsumptie . .	4,0	15,1	4,5	16,0	10½-11½
Bruto-investeringen: . .	1,1	5,8	- 8,5	- 2,3	4 - 6
in bouwwerken	0,3	6,9	- 8,4	- 2,2	1 - 3
in outillage	2,0	4,3	- 8,7	- 2,5	7 - 9
Uitvoer	16,2	18,9	14,7	32,6	12 -13

a) Statistisches Bundesamt

b) Economisch jaarrapport 1975 van de Bondsregering

De werkgelegenheidssituatie is in het afgelopen jaar aanzienlijk ongunstiger geworden. De werkloosheid, die jaren lang in Duitsland te verwaarlozen was geweest, werd daarmee een probleem van de eerste orde voor de economische politiek. Het aantal werklozen, dat reeds in 1973 duidelijk

toegenomen was, heeft zich in 1974 nogmaals verdubbeld en beliep eind januari ca. 1.150.000 dat is meer dan 5% van het totaal aantal werknemers. Daarenboven werd in steeds meer bedrijven werktijdverkorting ingevoerd; eind januari waren daarbij ca. 900.000 werknemers betrokken.

Een en ander betekent, dat de voorspelling van de vijf instituten voor economisch onderzoek in de Bondsrepubliek, volgens welke de werkloosheid in deze winter een hoogtepunt van 1 mln. zou bereiken reeds werd overtroffen. Het feit, dat de werkloosheid reeds geruime tijd onafhankelijk van de conjunctuur is toegenomen, maakt voorts duidelijk, dat de huidige werkloosheid voor een deel een structureel karakter heeft. De maatregelen die de Bondsregering onlangs genomen heeft ten behoeve van gebieden waar de werkloosheid bijzonder groot is — de toekenning van een loonkostentoeslag van 60% gedurende zes maanden voor ondernemingen die voor 1 mei 1975 werkloze arbeiders in dienst nemen en een uitkering ter bevordering van de mobiliteit van langdurig werklozen — zullen waarschijnlijk in de komende maanden een vermindering van het aantal werklozen bewerkstelligen. Een duurzame verbetering van de werkgelegenheidssituatie hangt uiteraard van een fundamentele verbetering van het economische klimaat af.

Weliswaar is het aantal buitenlandse gastarbeiders, dat medio 1973 een hoogtepunt van ca. 2,5 mln. bereikte vooral sedert de in november '73 aangekondigde stop op de recruitering van arbeidskrachten uit niet-EG-landen niet meer toegenomen, een vermindering van het aantal buitenlandse arbeidskrachten heeft deze maatregel echter niet kunnen bewerkstelligen. Buitenlandse werknemers, die werkloos worden, geven er veeleer thans de voorkeur aan in de Bondsrepubliek te blijven, dit in tegenstelling tot de jaren 1966/1967 toen zij in groten getale naar hun land terugkeerden.

Afnemende inflatoire druk

Een lichtpunt in dit vrij sombere conjunctuurbeeld is ongetwijfeld de prijsontwikkeling. Ook al wordt het huidige tempo van prijsstijging — de prijsindex voor de gezinsconsumptie lag in januari ca. 6% hoger dan een jaar tevoren — in een land als de Bondsrepubliek, dat traditioneel aan prijsstabiliteit grote betekenis hecht als veel te hoog beschouwd, toch moet worden vastgesteld dat het aanzienlijk geringer is dan ongeveer een jaar geleden na het uitbreken van de oliecrisis, onvermijdelijk werd geacht. Het is ook veel lager dan in alle andere EG-landen: in Nederland en Luxemburg liggen de laatstbekende stijgingspercentages bij 11, in alle andere landen bij 15 of daarboven. Afgezien van enkele bijzondere factoren, zoals de relatief gunstige ontwikkeling van de prijzen van levensmiddelen, heeft zeker ook de zwakke binnenlandse vraag de ondernemers tot een grotere terughoudendheid bij hun prijsbeleid genoodzaakt. Deze laatste factor zal ook in het komende jaar een rol spelen zodat in het algemeen een minder sterke druk op de prijzen wordt verwacht. Deze ontwikkeling wijkt duidelijk af van die in Nederland, waar de inflatoire krachten nog weinig aan betekenis hebben verloren.

Uiteraard zijn ook in dit verband de hoogte van de loonstijgingen van doorslaggevende betekenis. Naar het zich laat aanzien zou — vooral nu de samenhang tussen loonniveau en werkgelegenheid steeds duidelijker tot uitdrukking is gekomen — ook hier van een grotere terughoudendheid dan in de voorafgaande jaren sprake zijn. Een en ander wordt overigens bevorderd door de reeds vermelde hervorming van de inkomstenbelasting en de kinderbijslagregeling: veel minder dan in andere jaren zal thans het progressieve karakter van de loon- en inkomstenbelasting de ontwikkeling van de netto-lonen beïnvloeden.

Aanhoudend grote overschotten op de handelsbalans

Ook de externe positie van de Bondsrepubliek is aanzienlijk gunstiger dan die van andere landen. Zowel de uitermate snelle ontwikkeling van de uitvoer als een in samenhang met de zwakke binnenlandse vraag slechts aarzelend verloop van de invoer leidden ertoe, dat het overschot op de handels- en dienstenbalans in het afgelopen jaar een recordniveau van DM 38,5 mrd., dat is ongeveer 4% van het bruto nationaal produkt, bereikte. Dit is des te opmerkelijker daar als gevolg van de sterk gestegen prijzen van aardolieprodukten en andere grondstoffen de ruilvoet aanzienlijk ongunstiger werd.

Ook indien het overschot in 1975 iets geringer zou zijn dan in het afgelopen jaar — dit zou met name het geval zijn wanneer de uitvoer minder snel zou expanderen en door een weer aantrekkende binnenlandse conjunctuur de invoer zou worden gestimuleerd — blijft de vraag naar de wenselijkheid van een verdere waardeinstijging van de DM actueel. Zij zou tendentieel tot een verdere vermindering van deze overschotten kunnen bijdragen en bovendien een gunstige invloed op de prijsontwikkeling kunnen uitoefenen. Vrij algemeen bestaat in de Bondsrepubliek de neiging een verdere appreciatie toe te laten, voor zover deze het resultaat van endogene krachten op de deviezenmarkt zou zijn.

Expansief fiscaal en budgettair beleid

Hoewel de Bondsregering en de centrale bank nog steeds aan de inflatiebestrijding een hoge prioriteit toekennen, is het economische beleid in het afgelopen jaar toch steeds meer in expansieve richting omgebogen. Dit geldt met name voor de budgettaire en fiscale politiek. Reeds kort na het uitbreken van de oliecrisis werd het grootste deel van de enkele maanden tevoren genomen stabiliteitsmaatregelen ongedaan gemaakt. Zo werden o.m. in december 1973 wederom de afschrijvingsfaciliteiten voor bedrijfsinvesteringen en woningen toegelaten en de investeringsheffing van 11% afgeschaft. In februari en september 1974 werden door de regeringen van de Bond en de deelstaten extra bedragen van in totaal resp. DM 600 mln. en DM 950 mln. uitgetrokken voor aanvullende openbare werken met name in gebieden met een hoge werkloosheid. De in december jl. getroffen maatregelen gaan een aanzienlijke stap verder. Zij beogen niet alleen de overheidsinvesteringen te stimuleren, maar hebben ook ten doel de particuliere investeringen te bevorderen en voorts door specifieke maatregelen de werkgelegenheid te vergroten.

Deze maatregelen dienen te worden geplaatst in een budgettair kader, dat gekenmerkt is door sterk stijgende tekorten. Zo zal het financieringstekort van de gehele overheidsector van ca. DM 10 mrd. in 1973 en ca. DM 30 mrd. in 1974 volgens de huidige ramingen in 1975 tot ca. DM 50 mrd. oplopen. Voor een belangrijk deel weerspiegelt zich hier de conjuncturele druk op de belastingopbrengsten, terwijl in 1975 tevens de reeds genoemde fiscale hervorming in belangrijke mate tot de stijging van het overheidstekort bijdraagt. De investeringspremie zal daarentegen slechts in beperkte mate de begroting van 1975, veel meer daarentegen de begrotingen van 1976 en 1977, belasten.

Ongetwijfeld gaat van deze tekorten een stimulerende werking op de economie uit. Zij beperken echter tevens de mogelijkheid van een actieve uitgavenpolitiek, dit in tegenstelling tot 1967. Veeleer is men thans gedwongen een voorzichtig uitgavenbeleid te volgen. Zo is in de ontwerpbegroting van de Bond voor 1975 een stijging van slechts ca. 9% voorzien. Het is om deze reden ook, dat de „Sachverständigenrat” ervoor heeft gepleit dat uitgaven voor eventueel aanvullende werkgelegenheidsprogramma's worden opgevangen door een vermindering van uitgaven, waar het werkgelegenheidseffect geringer is.

De overheidstekorten zullen voor een deel worden gefinan-

cierd met middelen, welke in het kader van de restrictieve politiek van de afgelopen jaren in de vorm van stabilisatieleningen, conjuncturele heffingen of z.g. conjunctuuregalisatiesreserves door de Bond of de deelstaten bij de centrale bank werden gestort. Het gaat hier om een bedrag van ca. DM 6 mrd. Het restant zal op de kapitaalmarkt moeten worden gedekt. Daarbij wordt erop gerekend dat bij stijgende besparingen en een vrij zwakke ontwikkeling van de particuliere investeringen voldoende ruimte voor de financiering van de overheidsbehoeften zal bestaan. Men hoopt dan ook te kunnen vermijden, dat de rentestand als gevolg van het aanzienlijke beroep van de overheid onder druk zou komen, hetgeen een opleving van de particuliere investeringen nog extra zou bemoeilijken.

Soepeler monetair beleid

Om de ruimte voor prijsstijgingen zo gering mogelijk te houden heeft de centrale bank tot in de herfst van 1974 een zeer stringent monetair beleid gevoerd. Niet alleen droeg zij door haar discontobeleid bij tot de handhaving van een hoge rentestand op de geld- en kapitaalmarkt, maar tevens werd een zeer restrictieve liquiditeitspolitiek gevoerd, welke er te zamen met de zwakke investeringsneiging in het bedrijfsleven toe leidde, dat de kredietverlening slechts zeer matig toenam. In tegenstelling tot Nederland, waar het vooral op grond van een aanzienlijke uitbreiding van de kredietverlening aan de particuliere en de overheidssector nogmaals tot een krachtig monetaire expansie kwam, nam in de Bondsrepubliek de binnenlandse liquiditeitsmassa veel minder snel toe dan in de voorafgaande jaren (december 1974/december 1973: + 5,8%). In feite werd aldus aan de economie de liquiditeit onthouden die nodig zou zijn geweest om de inflatoire druk, die zich in 1974, met name als gevolg van de sterk gestegen energieprijzen en de krachtige loonsverhogingen aankondigde, te financieren.

In de laatste maanden heeft de centrale bank het monetair beleid duidelijk versoepeld. Zo werden, gedeeltelijk in samenhang met de afvloeiing van deviezen, de kasreserveverplichtingen verlaagd en werd het wisseldisconto van 7% op 5½% ge-

bracht. Een en ander leidde tot een daling van de rentevoet, zowel op de geld- als op de kapitaalmarkt. De centrale bank stelt zich ten doel in 1975 het volume van het „centrale bankgeld” 1) met 8% en daarmee sneller dan in het afgelopen jaar te doen stijgen. Aldus hoopt de bank een bevredigende economische groei te kunnen financieren, zonder dat daarbij een versterkte druk op de prijzen zou ontstaan. Het is binnen dit kader dat zich de geldschepping ten behoeve van de particuliere sector en van de overheidssector zal dienen te voltrekken. De beoogde vrijmaking van geblokkeerde middelen door de Bond en de deelstaten moet tevens in dit kader worden ingepast. Het feit dat de centrale bank voor het komende jaar de door haar nagestreefde doelstellingen heeft bekend gemaakt is een novum in de Duitse economische politiek en draagt ongetwijfeld tot een grotere duidelijkheid voor de economische subjecten bij.

Door de in het voorgaande geschetste „policy mix”, waarbij de budgettaire en fiscale politiek vooral ten doel heeft een ongewenste teruggang in de economische groei en in de werkgelegenheid tegen te gaan en de monetaire politiek — zij het in een meer flexibele vorm dan voorheen — de mogelijkheid van prijsverhogingen beperkt dient te houden, hopen de Duitse autoriteiten een zo optimaal mogelijke ontwikkeling van productie, werkgelegenheid en prijzen te kunnen bewerkstelligen.

Slotopmerkingen

Een duurzaam herstel van de Duitse conjunctuur zal zich waarschijnlijk eerst geleidelijk voltrekken. Van een krachtige economische groei zal voorshands geen sprake kunnen zijn. Dat de Bondsrepubliek een belangrijke bijdrage zal leveren tot een conjuncturele opleving in andere EG-landen is onder deze omstandigheden dan ook nauwelijks te verwachten.

D. C. Breedveld

1) Hieronder wordt verstaan het geldvolume voor zover dit direct door de centrale bank kan worden gereguleerd, t.w. chartaalgeld alsmede kasreserves over binnenlandse tegoeden op basis van constante kaspercentages.

Bedrijfseconomie

Beslissingsprocedures van de productie

Keuzevraagstukken met betrekking tot de grootte van de productieseries (I)

DRS. K. BOSKMA
DRS. M. GEERSING
IR. C. A. TH. TAKKENBERG

1. Inleiding

In de voorgaande artikelen werden keuzevraagstukken m.b.t. de tijdstippen van het toewijzen van taken aan produktiemiddelen besproken. De nadruk lag daarbij op het streven naar een gunstige bezettingsgraad van de produktiemiddelen en het realiseren van de gevraagde opleverdata van de orders.

In dit artikel en het hierop volgende wordt nagegaan hoe

door de keuze van de seriegrootte de doelmatigheid en de kosten van de productie kunnen worden beïnvloed. Wij denken hierbij vooral aan ondernemingen, die met serieproductie werken. Ook geven wij een schets van enkele benaderingen van het vraagstuk van de keuze van de grootte der produktieseries. Tevens wordt aandacht geschonken aan de samenhang van de beslissingen omtrent de grootte der produktieseries met andere beslissingen in de onderneming.

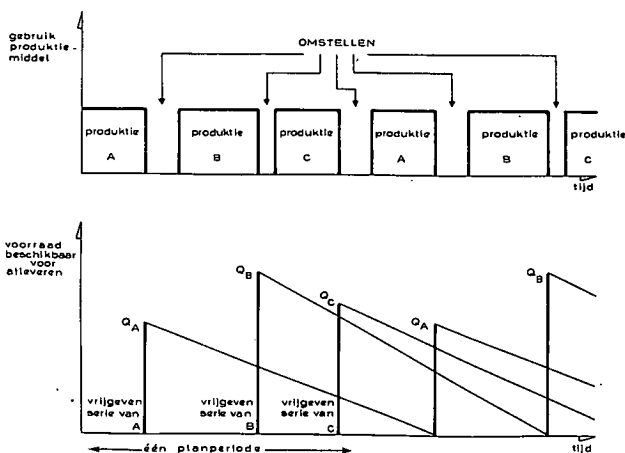
2. Voorraden, efficiëntie van de productie en seriegrootte

De mogelijkheid en de wenselijkheid tot het achtereenvolgens uitvoeren van gelijke taken kan zich op verschillende wijzen in het productieproces voordoen. Om dit toe te lichten beschouwen wij een proces van serieproductie, waarbij bepaalde aantallen produkten van gelijke technische specificatie per planperiode benodigd zijn. Zo'n proces vertoont vaak de volgende kenmerken.

- Het per tijdseenheid benodigde aantal eenheden produkt (de vraag snelheid) is veelal lager dan het aantal eenheden, dat door het desbetreffende produktiemiddel in één tijdseenheid kan worden gemaakt (de productiesnelheid).
- Meerdere produkten leggen geheel of gedeeltelijk beslag op dezelfde produktiemiddelen, waarbij een gelijktijdig gebruik niet mogelijk is.
- Bij de overgang van de productie van het ene op het andere goed treden omsteltijden en kosten op.

In een dergelijke situatie treedt onvermijdelijk voorraadvorming op. Dit kan worden toegelicht met figuur 1, waarin voor een sterk vereenvoudigd geval schematisch wordt aangegeven hoe een en ander zou kunnen verlopen bij drie produkten A, B en C, die op dezelfde machine worden gemaakt.

Figuur 1. Schematische weergave van het gebruik van een produktiemiddel en het verloop van de voorraden in het magazijn

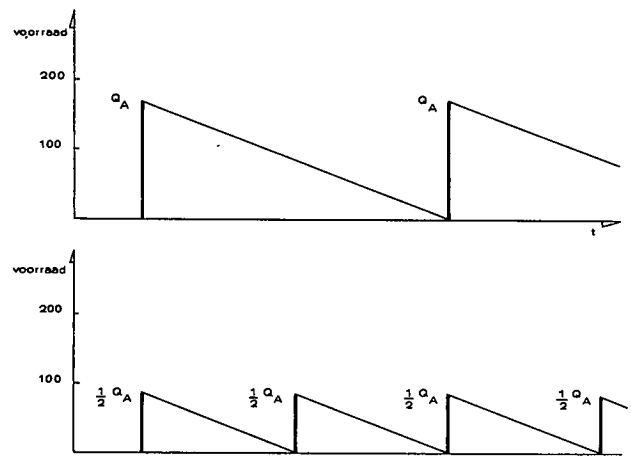

Het bovenste gedeelte van de figuur geeft aan wanneer wordt geproduceerd en wanneer wordt omgesteld. De omsteltijd is in dit geval langer voor het geval dat van A naar B wordt omgesteld dan voor omstellen van B naar C. Aangenomen is dat de produkten direct na het gereedkomen van de serie naar het magazijn worden gebracht en dan direct voor aflevering beschikbaar komen (onderste gedeelte van figuur 1). Het geproduceerde aantal eenheden van A (Q_A), moet voldoende zijn voor de vraag bij het magazijn tot een volgende serie van A voor aflevering beschikbaar komt (wordt „vrijgegeven“). Naarmate er een langere tijd ligt tussen het produceren van een serie van hetzelfde produkt zal er dus meer van het produkt moeten worden gemaakt of m.a.w. zal Q_A hoger moeten worden gekozen. Het verloop van de voorraad voor seriegrootten van Q resp. $\frac{1}{2}Q$ wordt gedemonstreerd in figuur 2.

Onder de vooronderstellingen van het geschetste geval van o.a. constante afzet per periode is de gemiddelde voorraad $\frac{Q_A + 0}{2} = \frac{1}{2}Q_A$. De constante kosten van voorraadhouden

per eenheid per jaar c_v , zullen ertoe leiden, dat de totale kosten van het aanhouden van voorraden lineair afhankelijk zijn van de grootte van de productieserie en $\frac{1}{2}Q_A \cdot c_v$ per jaar bedragen.

Figuur 2. De grootte van de voorraad, afhankelijk van de grootte van de productieseries

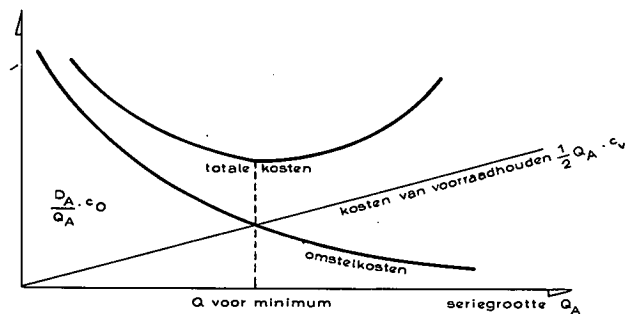

Zouden wij de productieseries nu klein willen kiezen om de voorraden laag te houden, dan heeft dit drie categorieën van effecten. In de eerste plaats zal er frequenter moeten worden omgesteld. Het aantal omstellingen zou bij een jaarlijkse behoefte aan A van D_A eenheden gelijk zijn aan de jaarbehoefte gedeeld door het aantal eenheden gemaakt per serie, dus er zou per jaar D_A / Q_A keren moeten worden omgesteld. De totale variabele kosten van omstellen zouden bij

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Bedrijfseconomie van de Rijksuniversiteit te Groningen

verlaging van de seriegrootte dus toenemen volgens $\frac{D_A}{Q_A} \cdot c_0$ (c_0 = extra kosten per omstelling). De keuze van de seriegrootte zal dan ook in eerste instantie inhouden, dat de kosten van het aanhouden van voorraden moeten worden afgewogen tegen de kosten die met omstellen gepaard gaan. Schematisch kan dit als volgt worden weergegeven.

Figuur 3. Het afwegen van de kosten van voorraadhouden en omstellen

Bij de bespreking van de eenvoudige seriegroottemodellen komen wij hierop terug.

Een tweede categorie van effecten omvat het beslag op produktiemiddelen, dat via de keuze van de seriegrootte wordt beïnvloed. Naarmate vaker wordt omgesteld, zal er, voor een bepaalde planperiode gerekend, meer tijd voor het omstellen worden gebruikt. Uitgaande van een bijna volledige bezetting van een produktiemiddel zal een verdere verkleining van de productieseries tot gevolg hebben dat op zeker moment de totale beschikbare produktietijd minus de som van de omsteltijden (= netto-productie-uren) kleiner wordt dan de beno-

digde produktietijd. Een verdere verkleining van de series zou ten koste van de aantallen te produceren produkten gaan. Omgekeerd zou een vergroting van de produktieseries tot meer netto-productie-uren kunnen leiden. De netto-capaciteit is dus afhankelijk van de gekozen seriegroote. Verder wordt via de keuze van de seriegroote de gemiddelde grootte van de voorraden en via deze het beslag op vermogen en op magazijnruimte beïnvloed. De tweede categorie van effecten kan zeer belangrijk zijn, daar het beslag op schaarse produktiemiddelen de keuze van de grootte der produktieseries in relatie brengt met vele andere beslissingen.

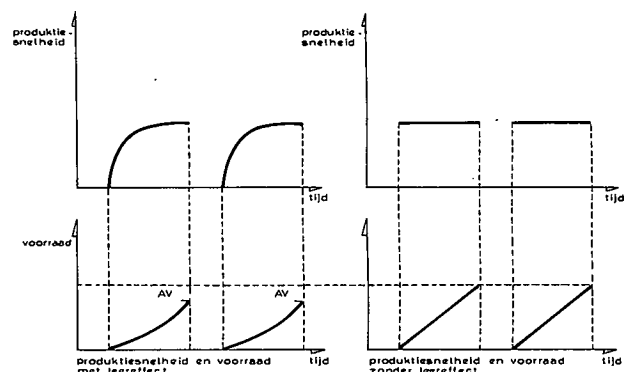
Een derde categorie van effecten van de seriegroote houdt verband met het optreden van leren bij het achtereenvolgens maken van dezelfde produkten. Uit onderzoek in de praktijk is gebleken dat leren tot uitdrukking komt in een „inleerperiode”. Deze „inleerperiode” kan door drie leereffecten worden beïnvloed: geïnduceerde, exogene en autonome leereffecten.

Geïnduceerde leereffecten doen zich voor wanneer een proefopstelling wordt gebruikt om na te gaan welke moeilijkheden in het produktieproces kunnen worden verwacht. In dit stadium kunnen nog wijzigingen worden aangebracht in het ontwerp van het produktieproces en voorzieningen worden getroffen in de opleiding van het bedienend personeel. Deze maatregelen verbeteren de efficiency in het uiteindelijke produktieproces en verkleinen de inleerperiode. Leereffecten tijdens de uitvoering spelen daarna een geringe rol.

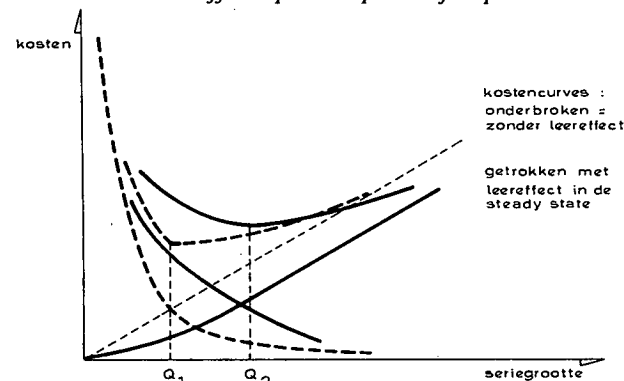
Exogene leereffecten kunnen optreden door gebruik te maken van informatie van machinefabrikanten, concurrenten enz., waardoor de produktiesnelheid kan worden verhoogd, zowel in de inleerperiode als daarna.

Autonome leereffecten treden op door training tijdens de uitvoering. Deze zijn vooral afhankelijk van de algemene ervaring van het personeel, de specifieke ervaring met de betreffende bewerking, de opleiding, de leeftijd enz. Meestal blijkt een verschil in leereffecten voor de individueel uitgevoerde taken en voor de in groepen uitgevoerde taken.

Figuur 4. Schematische weergave van de produktiesnelheid en de voorraad met en zonder leereffect en bij directe aflevering aan het eind van de productieperiode

Figuur 5. Schematische weergave van het kostenverloop met en zonder leereffect op een bepaald tijdstip T

De relatie tussen de produktiesnelheid met leereffect en de geproduceerde hoeveelheid van een produkt q kan door de volgende vergelijking worden beschreven:

$$Q_q = P(1 - e^{-(a + \mu q)}) \quad (1)$$

waarin:

- Q_q = de produktiesnelheid nadat q eenheden zijn geproduceerd;
- P = de gewenste produktiesnelheid;
- μ = maatstaf voor de leersnelheid;
- a = een maatstaf voor de startefficiëntie van het produktieproces, nl.

$$Q_0 = P(1 - e^{-a})$$

Geïnduceerde en exogene leereffecten beïnvloeden vooral de parameter a, terwijl autonome leereffecten vooral invloed uitoefenen op μ . Bovendien leidt een hogere a tot een lagere μ .

Deze leereffecten kunnen we toepassen op het seriegroote-model (zie figuur 3) door de volgende vereenvoudigende veronderstellingen te maken. We nemen aan dat de kosten van voorraadhouden kunnen worden weergegeven als een bepaald percentage van de variabele produktiekosten. Dit is een vrij realistische veronderstelling, indien de kosten van het in voorraad geïnvesteerde vermogen de dominerende component vormen. Ten gevolge van het (in)leereffect zal de benodigde produktietijd voor de eerste eenheden hoger zijn dan voor de latere. Dit kan leiden tot lagere voorraden (ΔV) (zie figuur 4) en daarmee tot lagere voorraadkosten.

Evenzo kan men zich voorstellen dat de omsteltijd t.a.v. het (in)leereffect zal gaan dalen, zodat de omsteltkosten in het begin hoger zijn dan zonder leereffect. In figuur 5 is een schematische weergave gegeven voor het leereffect dat na enige tijd optreedt. Deze figuur geldt dan ook alleen maar op een bepaald tijdstip. Een driedimensionale figuur waarin de tijd is opgenomen zou het verloop van de seriegroote in de tijd bij leren kunnen aangeven. De tekening geeft de situatie in de „steady state” aan. Door het leereffect kan de optimale seriegroote stijgen van Q_1 naar Q_2 zoals in figuur 5 is aangegeven 2).

3. Het bepalen van de gewenste seriegroote

3.1. Inleiding

In het begin van de 20e eeuw, omstreeks 1915, begonnen verschillende onderzoekers het vraagstuk van de optimale grootte van produktieseries te bestuderen. Deze onderzoekers, die in de pionierstijd van de „management science” leefden, hebben het vraagstuk onder sterke vereenvoudigingen en in sterke mate geïsoleerd van andere beslissingen bestudeerd. Wij zullen nu een korte schets geven van de meest bekende modellen voor het bepalen van de optimale seriegroote. We beginnen met de eenvoudige modellen en gaan vervolgens over op de meer realistische, maar gecompliceerde modellen.

3.2. Meest eenvoudige model

In het meest eenvoudige model, waarvan in figuur 3 een grafische weergave is gegeven, wordt de seriegroote bepaald door de kosten van voorraadhouden en de kosten van omstellen te minimaliseren door de keuze van de seriegroote Q. De totale kosten (= TK) zijn:

1) Zie F. K. Levy, Adaption in the production process, *Management Science*, vol. 11, no. 6, april, 1965, blz. B 136, e.v.

2) Zie voor een uitgebreidere beschouwing W. Baur, *Neue Wege der Betrieblichen Planung*, Berlijn, 1967.

$$TK = c_o \frac{D}{Q} + \frac{1}{2} c_v Q \quad (2)$$

De seriegrootte bij een minimum in de totale kosten wordt verkregen door de totale kosten te differentiëren naar Q en deze gelijk nul te stellen.

$$\frac{dTK}{dQ} = 0 \quad (2a)$$

$$\text{Dit geeft een } Q_o = \sqrt{\frac{2c_o D}{c_v}} \quad (2b)$$

Er moet dan aan de voorwaarde worden voldaan dat voor de resulterende Q :

$$\frac{d^2 TK}{dQ^2} < 0 \quad (2c)$$

De veronderstellingen achter dit model zijn de volgende:

- de producten zijn onmiddellijk na productie voor aflevering/gebruik beschikbaar;
- de produktiesnelheid is oneindig;
- de kosten van tekorten zijn oneindig;
- één constante en deterministische vraag;
- de planhorizon is oneindig;
- onafhankelijkheid van de produkten;
- één produktiefase;
- de tijdstippen van de productie en de volgorde van de verschillende series blijven buiten beschouwing;
- geen restricties met betrekking tot capaciteit, produktiemiddelen, beschikbare insteluren, in voorraad geïnvesteerd vermogen, magazijnruimte, enz.;
- stationaire kostenstructuur.

Grafisch kan Q_o als functie van de vraag per jaar (= D) als volgt worden weergegeven.

Figuur 6. De seriegrootte als functie van de vraag per jaar

3.3. Eenvoudig model met een produktiesnelheid ongelijk aan oneindig

Laten we nu de veronderstelling van de oneindige produktiesnelheid (= P) vallen, maar handhaven we het onmiddellijk na productie voor aflevering/gebruik ter beschikking komen, dan ontstaat figuur 7.

De gemiddelde voorraad kan worden weergegeven met $\frac{Q}{2P} (P - D)$, zodat de jaarlijkse kosten van het voorraadhouden zijn:

$$\frac{1}{2} c_v Q \left(1 - \frac{D}{P}\right)$$

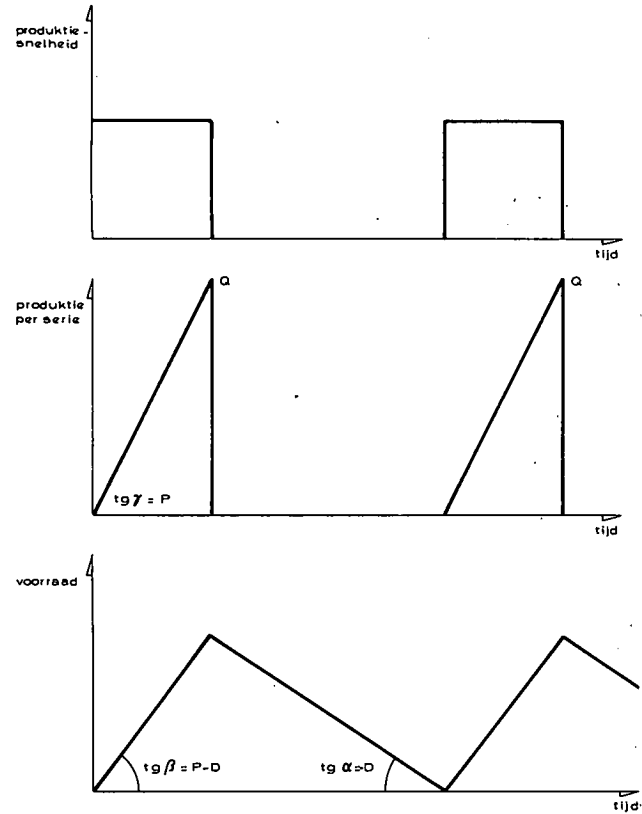
De jaarlijkse omstelkosten zijn evenals bij het vorige model

$$\frac{c_o D}{Q}$$

waarbij:

- D = vraagsnelheid in eenheden per jaar;
- Q = seriegrootte in eenheden;

Figuur 7. Schematische weergave van de produktiesnelheid, productie en voorraadniveau van het eenvoudige seriegroottemodel met $P \neq \infty$

- P = produktiesnelheid in eenheden per jaar;
- c_o = kosten van omstellen per omstelling;
- c_v = kosten van voorraadhouden per eenheid per jaar.

De totale kosten TK zijn nu:

$$TK = \frac{c_o D}{Q} + \frac{1}{2} c_v Q \left(1 - \frac{D}{P}\right) \quad (3)$$

$$\frac{dTK}{dQ} = 0 \text{ levert } Q_o = \sqrt{\frac{2c_o D}{c_v \left(1 - \frac{D}{P}\right)}} \quad (3a)$$

3.4. Seriegroottemodel met restricties

Bij de bepaling van de seriegrootte kunnen zich beperkingen voordoen m.b.t. de magazijnruimte, het geïnvesteerde vermogen, de voorraden enz. Opnemen van een restrictie voor het geïnvesteerde vermogen in de voorraden levert het volgende op. Voor een produkt i krijgen we voor de totale kosten in navolging van (3):

$$TK = \frac{c_{oi} D_i}{Q_i} + c_{vi} \frac{Q_i}{2P_i} (P_i - D_i) \quad (4)$$

Om aan een beperking op het in voorraad geïnvesteerde vermogen inhoud te geven, kan worden gedacht aan een budgetbeperking op de kosten van het voorraadhouden in de vorm van vergelijking (5):

$$\frac{c_{vi} Q_i}{2} \leq c' \quad (5)$$

waarbij:

- c = het budget van de kosten van voorraadhouden.

We definiëren nu een nieuwe variabele λ (de z.g. Lagrange-multiplier), waarbij:

$$\lambda = 0, \text{ als } \frac{c_{vi} Q_i}{2} - c' \leq 0$$

Vermenigvuldiging van vergelijking (5) met λ levert altijd 0, zodat

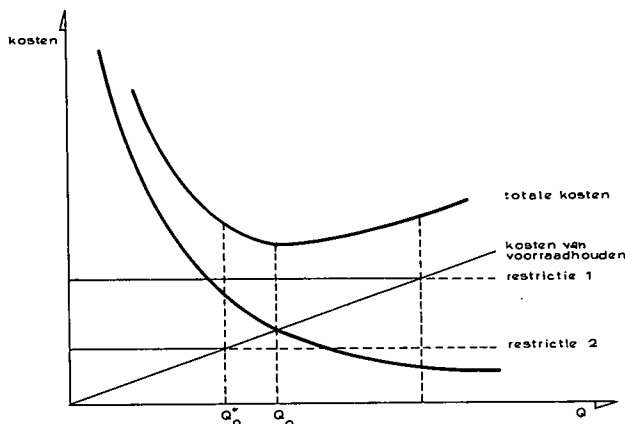
$$TK = T_v + \lambda \left(\frac{c_{vi} Q_i}{2} - c' \right)$$

De optimale waarde voor Q_i wordt gevonden door de partiële afgeleide van TK naar Q_i gelijk aan 0 te stellen. Dit levert op:

$$Q_{oi}^* = \sqrt{\frac{2c_{oi} \cdot D_i \cdot P_i}{c_{vi}(P_i - D_i) + \lambda c_{vi}(P_i - D_i)}} \quad (5a)$$

Zie voor een grafische weergave figuur 8.

Figuur 8. Seriegroottebepaling met een restrictie op de voorraadkosten

Voor restrictie 1 op de voorraden blijft Q_0 de optimale seriegrootte; voor restrictie 2 wordt Q_0^* de optimale seriegrootte. Op dezelfde wijze zou een beperking op het aantal insteluren omgerekend naar omstelkosten in de figuur kunnen worden weergegeven.

3.5. Seriegroottebepaling voor meerdere produkten met meerdere restricties

Gaat men meerdere restricties tegelijk opnemen en onderscheidt men meerdere produkten, dan levert de gehanteerde methode m.b.v. de Lagrange-multiplier moeilijkheden op.

Men zal dan dienen over te gaan op een techniek van mathematisch programmeren 3).

3.6. Seriegroottebepaling voor meerdere produkten met één vaste opeenvolgingsrelatie

Bij alle voorgaande modellen zijn de tijdstippen van productie en de volgorde van de series buiten beschouwing gebleven. Voor het eenvoudige geval waarbij wordt uitgegaan van één vaste opeenvolging van de productie (zie later) en van één productiefase wordt de vraagstelling als volgt.

Bepaal de optimale cyclustijd waarbinnen alle produkten in de vaste volgorde moeten worden gemaakt en bepaal voor ieder produkt de seriegrootte. Het aantal cycli per jaar kan dan worden gevonden uit de formule:

$$N^* = \frac{\sum_{i=1}^n c_{vi} D_i (1 - D_i/P_i)}{2c_0} \quad (6)$$

Hierbij is c_0 de totale kosten van omstellen voor alle produkten. Meestal kiest men de opeenvolging tussen de series zo, dat de totale omstelkosten minimaal zijn 4). De optimale seriegrootte vindt men dan uit:

$$Q_i^* = \frac{D_i}{N^*} \quad (7)$$

4. Seriegrootte als instrument

De keuze van de grootte van de produktieseries is in de laatste modellen in par. 3 in verband gebracht met de beschikbaarheid van de produktiemiddelen en de eigenschappen. In het laatste geval wordt de opeenvolging van de produkten een extra keuzegrootte. Voor het integreren van de onderneming zullen meerdere factoren in de beschouwing moeten worden betrokken. Met de beslissing omtrent de seriegrootte komt immers een instrument beschikbaar waarmee de grootte van de voorraden eindprodukten en halfabrikaten, en het daarmee samenhangende vermogensbeslag in voorraden, kan worden beïnvloed. In een volgend artikel zullen wij modellen bespreken die de nadruk leggen op de samenhang met andere beslissingen en dit toelichten aan de hand van enig onderzoek.

K. Boskma
M. Geersing
C. A. Th. Takkenberg

3) Zie bijv. W. L. Maxwell, The scheduling of economic lot sizes, naval research, *Logistics Quarterly*, vol. 11, 1964, nrs. 2-3.

4) Zie bijv. J. W. Gavett, Three heuristic rules for sequencing jobs to a single production facility, *Management Science*, vol. 11, no. 8, juni 1965.

RECTIFICATIE

In *ESB* van 5 februari jl. staan in het artikel: „De YF 16, maar wat nu?” een tweetal storende drukfouten. Op blz. 125 is in de 13e regel boven het kopje: „Kostenoverschrijdingen en contractvormen” gedrukt: „wild competitive bidding”. Er had moeten staan: „wide competitive bidding”. Op blz. 126 is in de eerste regel van de 2e alinea gedrukt: „In Engeland heeft men wat dat betreft gunstige ervaringen opgedaan”. Er had echter moeten staan: „... heeft men wat dat betreft minder gunstige ervaringen opgedaan.”

ESB

Openbaar bestuur

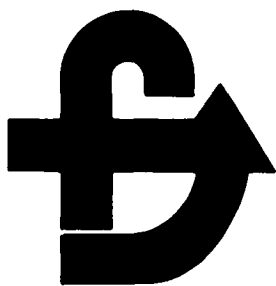
Op 24 en 25 april 1975 organiseert de Vereniging voor Bestuurskunde een congres over: „Onderzoek ten behoeve van het openbaar bestuur”.

Inleiders zijn: Jhr. Drs. P. A. C. Bee-laerts van Blokland en Dr. H. van Ruller. In discussiegroepen zullen voorts onderzoekervaringen op dit gebied worden uitgedragen door: Prof. Dr. W. Buikhuisen, Dr. L. A. Clarenburg, Dr. S. Faber, Prof. Dr. A. J. Hendriks, Dr. A. C. M. de Kok, Drs. F. van Pijpen en Ir. K. Zeldenrust.

Mededeling

Deelnemers mogen op het congres zelf werkstukken ter discussie stellen. Het congres zal worden afgerond met een slotbeschouwing door Dr. H. A. Brasz.

Plaats: Evert Kupersoord, Stichtse Rotonde 11, Amersfoort. Kosten: f. 100 (voor leden en studenten, met overnachting); f. 85 (voor leden en studenten, zonder overnachting). Voor niet-leden worden de bedragen met f. 25 verhoogd. Inschrijfgeld overmaken op postgiro nr. 29 79 600 t.n.v. de secretarispenningsmeester van de Vereniging voor Bestuurskunde. Aanmelding: Drs. H. Prins, p/a Oranjestraat 8, 's-Gravenhage, tel.: (070) 62 45 51.

Een Franse conjunctuurheffing

MR. A. E. DE MOOR

Medio 1974 is in Frankrijk het idee geopperd een nieuwe belasting in te voeren, bedoeld als middel om de inflatie te bestrijden. Men was tot de conclusie gekomen dat de klassieke middelen in de strijd tegen de inflatie niet meer voldeden, nu prijsmaatregelen geacht werden te globaal te werken en het monetaire instrument te star zou zijn. Men zocht naar een fiscaal instrument dat selectiever en soepeler zou werken en dacht dit te vinden in een „taxe conjoncturelle”.

Door een commissie-Chavanon – genoemd naar de voorzitter, lid van de Raad van State – werd gedurende de zomermaanden van 1974 een studie verricht die leidde tot een ontwerp van een wet dat in het najaar van 1974 aan het parlement werd aangeboden. Het parlement heeft het ontwerp snel maar grondig behandeld en op 19 december 1974 aanvaard. De wet is gepubliceerd in het Franse staatsblad (Journal Officiel) van 2-3 januari 1975. In dit artikel zal de systematiek van de heffing globaal worden besproken.

Geen belasting

Hoewel de ontwerpers bedoeld hadden een „taxe conjoncturelle” in te voeren is het uiteindelijk een „prélèvement conjoncturel” geworden. Het verschil schuilt daarin dat de taxe een gedeeltelijk definitieve heffing zou zijn, terwijl de prélèvement voor het geheel een tijdelijke heffing is die, nadat bepaalde voorwaarden zijn vervuld, zal worden gerestitueerd (dus een soort strafdeposito).

De heffing bedraagt 33 $\frac{1}{3}$ % van de „excédent-marge” (zie hierna). De heffing is niet aftrekbaar voor de fiscale winstberekening; de latere restitutie heeft uiteraard niet aan de winst te worden toegevoegd.

De basis van de heffing

De heffing is gebaseerd op de veronderstelling dat men de inflatie kan beperken door een boete te leggen op excessieve vergrotingen van de marge. Het begrip marge wordt (art. 6 der wet) globaal gedefinieerd als het verschil tussen enerzijds de verkopen en anderzijds de som van de inkopen en de winstdeling van de werknemers. Voor het begrip marge wordt ook wel de uitdrukking toegevoegde waarde gebruikt. In de nadere uitwerking blijkt dat de meeste elementen van de toegevoegde waarde in de marge zijn begrepen. De marge

omvat namelijk de som van:

- de loonsom met uitzondering van de winstdeling van de werknemers;
- de afschrijvingen;
- dotaties aan de voorzieningen;
- de fiscaal niet aftrekbare kosten, alsmede reiskosten en representatiekosten;
- de winst.

De maatstaf van de heffing is nu het verschil in de marge van een bepaald boekjaar (voor de eerste maal het boekjaar 1975 of het boekjaar waarvan een gedeelte in het kalenderjaar 1975 valt), hierna te noemen het heffingsboekjaar, en de marge van het z.g. referentieboekjaar (doorgaans het voorafgaande boekjaar, dus als het boekjaar met het kalenderjaar samenvalt, het boekjaar 1974).

Zowel op de marge van het heffingsboekjaar als op de marge van het referentieboekjaar worden echter correcties toegepast, zodat niet over het totale verschil van de marges wordt geheven, maar slechts over het excessieve verschil dat hierna „excédent-marge” zal worden genoemd.

Correcties op de marge

Exportcorrectie

De totaal berekende marge wordt verminderd naar rato van het deel van de

totale omzet dat is geëxporteerd. Men beziet dus niet welke marge in feite op de export is gerealiseerd, maar gaat ervan uit dat de totale marge evenredig kan worden toegerekend aan binnenlandse afzet en export.

Men kan van de toepassing van de exportcorrectie afzien. Dat zal voordelig zijn als ten opzichte van het referentieboekjaar de export in het heffingsboekjaar terugloopt of minder sterk toeneemt dan de totale omzet. Men zou dan eerder aan een „excédent-marge” toekomen. Anderzijds zal bij een relatieve toename van de export ten opzichte van de totale omzet in het heffingsboekjaar wat minder snel een „excédent-marge” bereikt zijn. De exportcorrectie kan dus export bevorderend werken.

Correcties op de marge van het referentieboekjaar

Terwijl de exportcorrectie eventueel zal worden toegepast zowel op het referentieboekjaar als op het heffingsboekjaar, bestaat er ook een aantal correcties die uitsluitend worden toegepast op de marge van het referentieboekjaar en wel, naar ik begrijp, nadat de correctie wegens export is geschied. Deze correcties zijn de volgende.

a. *Correctie voor de wijziging van de ingezette productiefactoren.* Als in een onderneming de omvang van de ingezette productiefactoren kapitaal en arbeid wordt gewijzigd, zal dit invloed hebben op de marge. Voor deze wijziging wordt een correctie aangebracht en wel als volgt. De marge van het referentieboekjaar wordt gecorrigeerd voor de toename of afname van het aantal gewerkte uren bij vergelijking van het referentieboekjaar en het heffingsboekjaar. Op de wijziging in het aantal gewerkte uren wordt eventueel nog een correctie aangebracht bij wijziging in de opbouw van het personeelsbestand (bijv. bij een toegenomen inzet van hoger geschoold personeel). Eveneens wordt een correctie aangebracht voor de wijziging in de inzet van de factor kapitaal. Dit geschiedt door te vergelijken de totale aanschaffingskosten van het bestand aan voor afschrijving in

aanmerking komende kapitaalgoederen aan het einde van elk der beide boekjaren. De wijzigingen in de productiefactoren kapitaal en arbeid worden vervolgens gewogen om te komen tot een totaalcorrectie. M.a.w. als het (gecorrigeerde) aantal gewerkte uren bijv. met 5% en het totaalbestand aan voor afschrijving in aanmerking komende kapitaalgoederen met 10% is toegenomen, terwijl de loonkosten tweemaal zo hoog waren als de afschrijvingen, wordt de correctie: $(\frac{2}{3} \times 5\%) + (\frac{1}{3} \times 10\%) = 6\frac{2}{3}\%$ (ik mis hier nog een verfijning in de vorm van een correctie voor verschillen in capaciteitsbenutting in de boekjaren).

b. *Correctie voor de verwachte produktiviteitsstijging.* Elk jaar wordt wettelijk vastgesteld van welke verwachte stijging van de produktiviteit kan worden uitgegaan. De marge van het referentieboekjaar wordt verhoogd met het percentage van de verwachte produktiviteitsstijging in het boekjaar.

c. *Correctie voor de verwachte prijsstijging.* De marge van het referentieboekjaar wordt vervolgens verhoogd met het percentage van de verwachte prijsstijging in het heffingsboekjaar (aantekening: de correcties onder b. en c. bedoeld, zijn voor het jaar 1975 vastgesteld op 4,2% en 9,7%, gecumuleerd dus 14,3%).

d. *Correcties wegens wijziging van het wettelijk minimumloon.* In Frankrijk worden de laagste beloningen gebaseerd op het SMIC (Salaire Minimum Interprofessionnel de Croissance). Het is niet de bedoeling van de conjunctuurheffing de verhoging van deze laagste salarissen, die ik maar zal aanduiden als het wettelijk minimumloon, te belemmeren. Daarom mag men tenslotte nog een correctie aanbrengen door de marge van het referentieboekjaar te vermeerderen met een som die gelijk is aan 5% van de lonen die lager zijn dan 120% van het wettelijk minimumloon.

Het voorgaande kan worden vastgelegd in een formule die volgens *Le Figaro* van 29 december 1974 als volgt luidt:

$$S = \frac{1}{3} \left[\underbrace{M_2 \left(1 - \frac{Ve_2}{Vt_2}\right)}_{\text{exportcorrecties}} - \underbrace{M_1 \left(1 - \frac{Ve_1}{Vt_1}\right)}_{\text{correcties:}} \right] \left(1 + T + \underbrace{\frac{H_2}{H_1} \cdot \frac{P}{A+P}}_{\text{gewerkte uren}} + \underbrace{\frac{I_2}{I_1} \cdot \frac{A}{A+P}}_{\text{investeringen}} + \underbrace{5\% p}_{\text{wettelijk minimumloon (SMIC)}}\right)$$

waarin:

- S = de heffing (de letter S staat voor de geestelijke vaders van de heffing, de heren Serisé en Stoléru)
- M₂ = de marge van het heffingsboekjaar vóór toepassing van de exportcorrectie
- M₁ = de marge van het referentieboekjaar eveneens vóór toepassing van de exportcorrectie
- V_{t2} en

Ve₂ = de omzet en de export in het heffingsboekjaar

V_{t1} en

Ve₁ = de omzet en de export in het referentieboekjaar

T = het percentage van de correctie voor stijging van prijzen en produktiviteit (bij een heffingsboekjaar 1975 en het referentieboekjaar 1974 is dit percentage 14,3)

H₂ = het aantal gewerkte uren gedurende het heffingsboekjaar, indien de personeelsopbouw ongewijzigd is gelaten

H₁ = het aantal gewerkte uren in het referentieboekjaar

I₂ = de aanschaffingskosten van de voor afschrijving in aanmerking komende kapitaalgoederen aan het einde van het heffingsboekjaar

I₁ = de aanschaffingskosten van de voor afschrijving in aanmerking komende kapitaalgoederen aan het einde van het referentieboekjaar

A = de afschrijvingen

P = de loonkosten

p = de loonkosten van personeelsleden die minder dan 120% van het SMIC verdienen

Bij het vorenstaande moet ik wel de aantekening maken dat de formule en de gegeven correcties een simpel beeld van de heffing geven. Er zijn namelijk nog

**Deze rubriek wordt verzorgd door het
Fiscaal-Economisch Instituut van de
Erasmus Universiteit Rotterdam**

correcties mogelijk voor wijziging in de voorziening voor koersfluctuaties, voor invoering van nieuwe sociale of parafiscale heffingen in het heffingsboekjaar, voor verliezen op debiteuren (behalve bij exporttransacties) en tenslotte voor verliezen die men in het referentieboekjaar heeft geleden.

Wie betaalt de heffing?

Men is de heffing verschuldigd als de marge van het heffingsboekjaar de marge van het referentieboekjaar overschrijdt, nadat op de marge van beide boekjaren de exportcorrectie en op de marge van het referentieboekjaar de diverse andere correcties, hiervoor ge-

noemd, zijn toegepast. De heffing is echter alleen verschuldigd als de onderneming een bepaalde omvang heeft.

Productie- en handelsondernemingen en nog enkele andere categorieën vallen in de heffing, indien de jaarlijkse omzet (excl. belasting) meer is dan Fr. 10 mln. indien de ondernemingen meer dan 150 werknemers hebben, of Fr. 30 mln. onge-

acht het aantal werknemers. Bij de overige ondernemingen (hoofdzakelijk dienstverlenende bedrijven) ligt de grens bij Fr. 3 mln., indien de onderneming meer dan 150 werknemers heeft, of Fr. 8 mln. ongeacht het aantal werknemers.

Ondernemingen met een aandelenkapitaal voor meer dan de helft aangehouden door een moederonderneming, die aan de heffing is onderworpen, zijn zelf ook de heffing verschuldigd. Op deze hoofdregel bestaan uitzonderingen waarop ik niet nader zal ingaan.

Op basis van bovenstaande criteria zijn bijna 15.000 Franse ondernemingen potentieel heffingsplichtig. Of zij in feite ook de heffing zullen moeten betalen, hangt af van de vraag of zij een „excédent-marge” hebben, maar o.a. ook — zoals wij hierna zullen zien — van de algemene prijsontwikkeling.

De reden dat de heffing slechts op de 15.000 grootste ondernemingen wordt gelegd, is dat deze ondernemingen meer dan de helft van het BNP voortbrengen, dat deze ondernemingen goede boekhoudingen hebben waardoor zij de ontwikkeling van hun marge voldoende kunnen volgen en dat de belastingadministratie bij een uitbreiding van het aantal heffingsplichtigen niet meer voldoende controlepersoneel zou hebben.

Wijze van heffing

De „excédent-marge” kan pas definitief worden berekend aan het einde van het heffingsboekjaar. Omdat het instrument snel moet werken, wordt de heffing echter bij wijze van voorschot geïnd aan het einde van elk kwartaal. De betaling moet geschieden binnen een maand na afloop van het kwartaal.

Het voorschot moet door de onderneming worden bepaald hetzij via analyse van de gegevens over het kwartaal, hetzij door uit te gaan van de „excédent-marge” in het reeds verstreken boekjaar. In dit laatste geval zal men zich in 1975 moeten baseren op de vergelijking 1973/74, waarbij als gecumuleerde correctie voor de produktiviteits- en prijsstijging toe te passen op het referentieboekjaar 1973, 16% dient te worden genomen.

De methode die men voor het eerste kwartaal kiest, dient men voor het gehele boekjaar aan te houden. Over de aldus geschatte „excédent-marge” moet de heffing worden betaald en wel aldus dat voor het eerste kwartaal 10%, voor het tweede kwartaal 15%, voor het derde kwartaal 25% en voor het vierde kwartaal 30% van het totaal geschatte heffingsbedrag moeten worden betaald. Een maand na het einde van het boekjaar is dus reeds 80% van de heffing gestort. Als de onderneming haar verplichtingen te laag schat, wordt bij de definitieve heffing een verhoging van 15% voor de niet

of niet tijdig betaalde bedragen verschuldigd.

Binnen vier maanden na het einde van het heffingsjaar moet de onderneming een definitieve aangifte doen en het nog niet betaalde bedrag betalen. Als de voorschotten het verschuldigde bedrag overschrijden, wordt het verschil onmiddellijk terugbetaald. Alle stortingen worden gedaan op een speciale rekening van de Banque de France.

De invordering van de heffing geschiedt, behoudens de uitzonderingen die in de wet zijn gemaakt, volgens de regelen die gelden voor de invordering van de omzetbelasting terwijl ook de sancties zijn ontleend aan de omzetbelastingbepalingen.

Het achterwege blijven van de heffing

Ook al is er sprake van een „excédent-marge”, dan betekent dit niet dat men de heffing in feite moet betalen. Er bestaan nog de volgende mogelijkheden.

1. De bevoegdheid tot inning moet elk jaar door het parlement worden verleend. Het parlement zou deze bevoegdheid kunnen weigeren, bijv. indien samengaan met een hoge inflatiegraad de economische activiteiten te sterk afnemen.
2. De heffing wordt afgeschaft wanneer de maandelijkse stijging van de index van de kleinhandelsprijzen van bepaalde goederen gedurende drie achtereenvolgende maanden 1½% niet heeft overschreden. De afschaffing geschiedt bij ministerieel besluit en heeft werking vanaf de eerste dag van de vierde maand.
3. De regering kan de verplichting tot het storten van voorschotten opschorten, indien conjuncturele omstandigheden of de financieringspositie van het bedrijfsleven zulks wenselijk maken.

De restitutie

Als de bevoegdheid tot het continueren van de heffing door het parlement wordt geweigerd of als de heffing wordt afgeschaft omdat gedurende drie achtereenvolgende maanden de prijsindex met niet meer dan 1½% is gestegen, worden de reeds gedane betalingen aan de onderneming gerestitueerd. De gerestitueerde bedragen moeten binnen twee jaar worden aangewend voor het doen van investeringen. Het is mij niet duidelijk wat de sanctie is, indien de ondernemingen niet aan deze voorwaarde voldoen.

De heffingscommissie

Als een onderneming ook na alle correcties een „excédent-marge” heeft en als de heffing niet buiten werking is gesteld, bestaat nog de mogelijkheid ontheffing

van de heffing te vragen. In de artikelen 12 en 13 van de wet is namelijk de instelling van een heffingscommissie, die als beroepsinstantie fungeert, voorzien. De commissie staat onder voorzitterschap van een rechterlijke of administratieve magistraat, terwijl de leden afkomstig zijn uit de rechterlijke macht, uit ambtelijke kringen en uit kringen van het bedrijfsleven.

De taak van de commissie bestaat uit het voorkomen van onbillijkheden die zouden voortvloeien uit de toepassing van de wet. Het „freies Ermessen” van de commissie lijkt groot. Men kan vragen om gehele of gedeeltelijke ontheffing van de heffing, indien men meent te kunnen aantonen dat de „excédent-marge” het gevolg is van bijzondere omstandigheden en niet van inflatiebevorderende handelingen van de onderneming. Verder kan men vragen om uitstel van betaling.

Onder „bijzondere omstandigheden” kan men vele zaken rangschikken. In de parlementaire behandeling is genoemd het voorbeeld dat een vergroting van de marge ontstaat, doordat de produktiviteitsstijging in een bepaalde sector of onderneming de genormeerde produktiviteitsstijging overschrijdt. Verder valt te denken aan vergrotingen van de marge, die zijn ontstaan doordat de onderneming overgaat op nieuwe produkten of produktiewijzen. Of men kan aantonen dat in het referentieboekjaar grote investeringen zijn gedaan die in dat boekjaar nog niet volledig in bedrijf waren, maar in het heffingsboekjaar wel. Aan bekwaame adviseurs worden hier vele mogelijkheden geboden. Op de beslissingen van de heffingscommissie staat beroep in cassatie open bij de Raad van State.

Conclusie

Vergelijkt men het rapport van de commissie-Chavanon en het ontwerp van wet met de uiteindelijke wetstekst, dan blijkt dat vele bezwaren van het bedrijfsleven zijn weggenomen. Enkele belangrijke verschillen som ik op.

1. De heffing is uiteindelijk een strafdeposito geworden in plaats van een definitieve heffing.
2. Het tarief van de heffing is 33⅓% geworden, terwijl de commissie-Chavanon een progressief tarief, oplopende tot 75%, voorstelde.
3. De mogelijkheden tot het aanbrengen van correcties op de marge zijn toegevoegd.
4. Elk jaar moet het parlement haar toestemming geven tot verlenging van de wet, dit in afwijking van het oorspronkelijke voorstel.
5. De heffing wordt afgeschaft, indien de prijsstijging gedurende drie achtereenvolgende maanden de 1½% niet overschrijdt. Het ontwerp noemde een percentage van 0,5.

6. Er zijn ruimere beroepsmogelijkheden geschapen.

Al deze wijzigingen (en nog vele andere) zijn er de oorzaak van dat het Franse bedrijfsleven, dat aanvankelijk hevig protesteerde, niet veel bezwaren tegen de nieuwe wet schijnt te hebben. Ik neem aan dat men verwacht dat het in de praktijk met de heffing wel zal meevallen, bijv. omdat de relevante prijsindex wel minder dan 1½% per maand zal stijgen (de prijsstijging vertoonde in de loop van 1974 reeds een afnemende tendens). Als deze veronderstelling juist is, kan de Franse regering erop wijzen dat zij met deze nieuwe wet de hyperinflatie heeft bedwongen, zonder dat het bedrijfsleven veel pijn van de nieuwe heffing heeft ondervonden. Ik merk overigens op dat het idee van de Franse wet niet geheel oorspronkelijk is, de heffing wil in hoofdzaak de stijging van de lonen en/of de winsten afremmen. Deze gedachten gang is in eenvoudiger vorm reeds te vinden in het idee van de „excess-wage-profit tax”, geponoerd door H. C. Wallich in de *New York Times* van 16 december 1970 en S. Weintraub in *Lloyds Bank Review* van januari 1971.

Uit het vorenstaande blijkt dat ik enig sceptisme heb met betrekking tot de mogelijkheid dat de wet op ruime schaal zal worden toegepast. Maar de systematiek van de wet kan ook worden gevolgd met wijziging van allerlei criteria, bijv. door de toegestane margevergroting lager te stellen, door hogere eisen te stellen aan de afremming van de prijsstijging en door de heffing niet terugvorderbaar te maken. De vraag rijst dan of deze wet een goed instrument zou zijn om de inflatie af te remmen zonder de werkgelegenheid te schaden.

De wet zou in een strengere vorm tot gevolg kunnen hebben dat vestiging van bedrijven in Frankrijk een onaantrekkelijke zaak zou worden en dat getracht wordt de „excédent-marge” naar het buitenland te verschuiven.

De systematiek van de wet is niet neutraal omdat de heffing alleen wordt toegepast bij grotere ondernemingen en omdat bedrijven die hoofdzakelijk voor de export werken er minder last van hebben dan bedrijven die op de binnenlandse markt zijn gericht.

Een onjuiste situatie lijkt mij tenslotte dat een sterkere groei van de produktiviteit dan de genormeerde groei, op straffe van heffing (behoudens dispensatie van de heffingscommissie), niet aan de onderneming of aan de werknemers ten goede mag komen, maar via de prijzen moet worden doorgegeven aan de consumenten, terwijl daarentegen de onderneming die geen of een geringe produktiviteitsstijging realiseert, het percentage, dat is gehanteerd voor de genormeerde groei, kan bezigen voor winstvergroting of loonsverhoging.

A. E. de Moor

Kwantificering van werkloosheidscomponenten

B. L. DE GROOT*

Ingezonden

In *ESB* van 8 en 15 januari 1975 onderneemt F. J. Clavaux een poging om enkele werkloosheidscomponenten nader te kwantificeren. Hij maakt daarbij onderscheid tussen structuurwerkloosheid, conjuncturele werkloosheid, seizoenwerkloosheid en „ijzeren” werkloosheid. Centraal staat in zijn artikel de kwantificering van de structuurwerkloosheid en van de seizoenwerkloosheid. De „ijzeren” werkloosheid is bij hem een gegeven, nl. 0,8% van de afhankelijke beroepsbevolking. De omvang van de conjuncturele werkloosheid wordt dan tenslotte als restpost bepaald.

Berekeningen omtrent de grootte van de werkloosheidscomponenten in ons land dragen — gezien de aard van het beschikbare cijfermateriaal — hoofdzakelijk een globaal karakter. In het hierbedoelde artikel wordt dit ook terecht beklemtoond. De verkregen uitkomsten dienen desondanks wél enige realiteitswaarde te bezitten. Dit impliceert o.a. dat de veronderstellingen, welke impliciet of expliciet zijn gemaakt, plausibel moeten zijn. Dit is in het onderhavige artikel niet steeds het geval.

Zo becijfert Clavaux de omvang van de structurele werkloosheid aan de hand van de geregistreerde openstaande aanvragen van werkgevers en de geregistreerde arbeidsreserve. Als zodanig is deze benadering niet nieuw. Ook Nentjes deed dit bijvoorbeeld enkele jaren geleden (1). Hij vergeleek toen de niveaus van beide cijferreeksen met elkaar en leidde hieruit onder meer de omvang van de kwalitatieve discrepantie tussen vraag en aanbod af. Een groot bezwaar van deze werkwijze is dat het aantal vacatures in ons land niet exact bekend is. Slechts een zeer gering deel hiervan wordt door de Gewestelijke Arbeidsbureaus geregistreerd. Pogingen om langs deze weg de omvang van de kwalitatieve discrepanties tussen vraag en aanbod van arbeid te bepalen zijn daardoor reeds bijvoorbeeld tot mislukking gedoemd.

Clavaux tracht dit bezwaar kennelijk te omzeilen door de omvang van de

structurele werkloosheid te benaderen via de verhouding tussen geregistreerde arbeidsreserve en openstaande aanvragen in een bepaalde basisperiode. Hij kiest hiervoor de jaren 1950-1964. Met de gevonden relatie berekent hij het hypothetische niveau van de arbeidsreserve voor de jaren na 1964. Dat is het werkloosheidsniveau dat aanwezig zou zijn, wanneer voor die jaren tussen arbeidsreserve en openstaande aanvragen nog eenzelfde relatie zou bestaan als voorheen. Uit het verschil met de feitelijke arbeidsreserve in die jaren leidt de schrijver de grootte van de structurele component af.

Bij deze werkwijze wordt aan het begrip structurele werkloosheid echter een wel zeer beperkte inhoud toegekend. Als regel verstaat men onder structurele werkloosheid (in enge zin) immers niet alleen de werkloosheid uit hoofde van de kwalitatieve discrepanties tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, doch ook de werkloosheid welke een gevolg is van een structureel tekort aan arbeidsplaatsen. Deze laatste vorm kan men met de hier gehanteerde methodiek echter niet kwantificeren. Zeker niet wanneer het tekort aan arbeidsplaatsen gepaard gaat met een dienovereenkomstige daling van de vraag naar arbeid. De relatie tussen arbeidsreserve en openstaande aanvragen zal dan, ondanks de toeneming van de structurele werkloosheid, niet veranderen. Dat dit juist in de laatste jaren in bijzondere mate speelt, wordt aannemelijk gemaakt door recente onderzoeken omtrent de samenhang tussen de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de reële loonkosten (2).

De hier gesignaleerde mogelijke onderschatting van de feitelijke structurele werkloosheid kan ook consequenties hebben voor de grootte van de conjunctuurcomponent. Deze wordt immers als restpost bepaald. De werkloosheid welke verband houdt met het structurele tekort aan arbeidsplaatsen wordt door Clavaux ten onrechte als conjuncturele werkloosheid beschouwd.

Er zijn m.i. ook nog andere bezwaren tegen de hier vermelde berekeningen van de structurele werkloosheid aan te

voeren. Bijvoorbeeld de keuze van de periode waarop de relatie tussen arbeidsreserve en openstaande aanvragen is gebaseerd. Voor het gebruik dat van deze relatie wordt gemaakt, mag men toch eisen, dat een periode wordt gehanteerd waarin de relatie tussen beide gegevens niet wordt verstoord door een aanwezigheid van structurele werkloosheid. Schrijver baseert zich echter op de jaren 1950-1964. Zeker in de eerste helft van de jaren vijftig was er echter sprake van een vrij omvangrijke structurele werkloosheid (3).

Een ander bezwaar is dat aan wijzigingen in de relatie tussen arbeidsreserve en openstaande aanvragen ook andere factoren ten grondslag kunnen liggen dan uitsluitend kwalitatieve discrepanties tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Een eenvoudige verklaring hiervoor zou immers kunnen zijn, dat de aanbieders van arbeid bij het aanvaarden van een nieuwe werkring thans selectiever te werk gaan dan in het verleden en dat de arbeidsbemiddelaars het criterium passende arbeid stringenter hanteren dan vroeger. Dat met die mogelijkheid ernstig rekening moet worden gehouden, blijkt wel uit het feit, dat de inschrijvingsduur — of zo men wil de werkloosheidsduur — sinds 1966 langer is dan voorheen bij overeenkomstige arbeidsmarktsituaties het geval was (4). Dit verschijnsel zou men dan moeten aanduiden als een toeneming van de frictiewerkloosheid en niet als een stijging van de structuurwerkloosheid in enge zin.

Een zeer duidelijke oorzaak van de gewijzigde verhouding tussen de omvang van de geregistreerde arbeidsreserve en die van de geregistreerde openstaande aanvragen is gelegen in registratiewijzigingen. Onder invloed van de opheffing van de loongrens (1965) — hierdoor was voortaan iedere werknemer verzekerd tegen het werkloosheidsrisico — en de zeer sterke optrekking van de premie-inkomsgrens (1967) is het aantal geregistreerde werklozen ongetwijfeld toegenomen ten koste van wat gewoonlijk als onzichtbare arbeidsreserve wordt betiteld. De invoering van de algemene bijstandswet (1965) heeft deze tendens eveneens versterkt, omdat schoolverlaters en ex-

* De schrijver is hoofd van de Afdeling arbeid, lonen en prijzen van het Centraal Planbureau te 's-Gravenhage.

1) A. Nentjes, De verschillende vormen van werkloosheid in Nederland, *ESB*, 8 en 16 augustus 1972.

2) Zie: H. den Hartog en H. S. Tjan, *Investeringen, lonen, prijzen en arbeidsplaatsen*, Occasional Papers, Centraal Planbureau, Den Haag, no. 2/1974.

3) Vergelijk: Th. van de Klundert, *Structurele ontwikkelingen op de arbeidsmarkt*, *Maandschrift Economie*, no. 2, november 1974.

4) Zie: *Macro Economische Verkenning 1974*, blz. 59.

dienstplichtigen sedert dat jaar voor een uitkering ingevolge deze wet in aanmerking komen, doch uitsluitend indien zij zich als werkzoekend bij een gewestelijk arbeidsbureau hebben laten registreren.

Uit het voorgaande blijkt dat er nog al wat bezwaren kleven aan de wijze waarop door de auteur de omvang van de structurele werkloosheid wordt berekend. Ook de becijfering van de conjuncturele component is m.i. echter weinig gelukkig te noemen. Zoals reeds is opgemerkt, hangt dit ten dele samen met het feit dat een onjuiste benadering van de omvang van de structurele werkloosheid automatisch zijn weerslag vindt in het berekende aantal conjunctuurwerklozen. Een andere grootheid waarmee — ter bepaling van de conjuncturele component — de totale werkloosheid wordt verminderd, is de „ijzeren” werkloosheid. Dit is alleen aanvaardbaar, indien men mag veronderstellen dat dit een werkloosheidsniveau is waarin geen conjuncturele en structurele componenten voorkomen. Als benadering voor de „ijzeren” werkloosheid is evenwel het laagste niveau van na de oorlog genomen. Dit niveau kwam voor in het begin van de jaren zestig, toen er op de arbeidsmarkt een extreme spanning aanwezig was. In de aldus gedefinieerde „ijzeren” werkloosheid is dan ook een vrij omvangrijke negatieve conjunctuurwerkloosheid begrepen.

Tenslotte nog een opmerking over de omvang van de seizoenwerkloosheid. Schrijver geeft hiervan geen expliciete kwantificering. Het aantal seizoenwerklozen is impliciet begrepen in zijn „ijzeren” werkloosheid. Weliswaar heeft het tweede deel van zijn artikel betrekking op het bepalen van de seizoencorrecties, doch daarmee is nog niet de seizoenwerkloosheid vastgesteld. Seizoencorrecties op de werkloosheidscijfers en het aantal seizoenwerklozen zijn namelijk geen identieke zaken.

B. L. de Groot

Naschrift

Voor de uitvoerige reactie van de heer B. L. de Groot op mijn artikelen in *ESB* van 8 en 15 januari wil ik graag mijn dank betuigen. Hierdoor ben ik ook in de gelegenheid om op een aantal punten terug te komen, ten aanzien waarvan mij is gebleken dat ook bij andere geïnteresseerde lezers vragen zijn gerezen 1).

Algemene opmerkingen

Vóór ik op de afzonderlijke, door De Groot aangeroerde kwesties, nader inga, wil ik eerst een tweetal opmerkingen van meer algemene aard maken.

a. De Groot merkt op, dat in mijn artikel, naast de kwantificering van de structurele werkloosheid, die van de *seizoenwerkloosheid centraal* staat (zie eerste alinea). Hier is kennelijk van een nogal fundamenteel misverstand sprake. Het gaat mij namelijk om de onderscheiding in de geregistreerde werkloosheid tussen *conjunctuur-* en *structuurwerklozen*. De gevonden structurele werkloosheid speelt wel een belangrijke rol bij de berekening van de seizoencorrecties op de maandelijkse werkloosheidscijfers, waarop in het tweede artikel is ingegaan. Wellicht ten overvloede zij erop gewezen, dat de relatie tussen de openstaande aanvragen van werkgevers en de werkloosheid in de periode 1950-1964 is onderzocht op basis van seizoenvrije cijfers. De constatering in de slotalinea van De Groots kritiek, dat ik geen expliciete kwantificering van de omvang van de seizoenwerkloosheid geef en dat het aantal seizoenwerklozen bij mij impliciet zou zijn begrepen in mijn ijzeren werkloosheid, volgen kennelijk uit het bedoelde misverstand. Blijkbaar gaat De Groot uit van een andere, minder gebruikelijke, definitie van het begrip seizoenwerkloosheid. In mijn opvatting is deze in de jaarcijfers per definitie gelijk aan 0.

b. Mijn opponent merkt op, dat berekeningen omtrent de grootte van de werkloosheidscomponenten slechts een globaal karakter kunnen hebben en voegt daaraan terecht toe dat de verkregen *uitkomsten* desondanks wel enige *realiteitswaarde* dienen te bezitten, hetgeen volgens hem impliceert dat de *veronderstellingen plausibel* moeten zijn. Wat zijn eerste opmerking betreft, zou ik nog eens op de volgende punten willen wijzen:

1. de afwijkingen in de regressievergelijkingen van de seizoenfluctuaties per maand, die na 1964 steeds groter werden, zijn grotendeels verdwenen na correctie van de maandelijkse cijfers voor de berekende structurele werkloosheid;
2. een alleszins plausibel verloop van de gevonden reeks voor de structurele werkloosheid: lichte geleidelijke groei van 1966 tot 1972, plotselinge sterke stijging sedert eind 1973 (oliecrisis);
3. idem, ten aanzien van de ontwikkeling van de conjuncturele werkloosheid: tijdens de top van de hausse in 1970 was deze vrijwel exact nul; sedert medio 1974 stijging ingetreden; overigens zeer gelijkmatige ontwikkeling per maand;
4. de — hoe globaal in eerste instantie ook berekende — uitkomsten van de onderscheiding in de werkloosheid per sector c.q. categorie naar structuur- of conjunctuurwerkloosheid, zijn alleszins realistisch;
5. de correlatiecoëfficiënten van de relaties in de maanden april en november tussen openstaande aanvragen van werkgevers en werkloosheid zijn uit-

gesproken hoog en de standaardafwijkingen van de betrokken regressiecoëfficiënten uitgesproken laag; de gedaante van beide vergelijkingen voor genoemde maanden was vrijwel identiek.

Ten aanzien van De Groots twijfel aan de plausibiliteit van mijn veronderstellingen, zou ik in het algemeen willen opmerken, dat mijn benadering in principe dezelfde is als die van het CPB. Onderzocht wordt namelijk de omvang van de conjuncturele afwijkingen van de toppen van de hoogconjunctuur. Het CPB baseert zich daarbij op de industriële productie, mijn methode hanteert als maatstaf de openstaande aanvragen naar werkkrachten.

De praktische bruikbaarheid van elk van deze methodes zal uiteindelijk de doorslag moeten geven. Op basis hiervan en na kennis te hebben genomen van de opmerkingen van De Groot (zie ook „Afzonderlijke kritiekpunten”), ben ik ervan overtuigd dat mijn bijdrage in deze de toets der kritiek kan weerstaan, waar nog bijkomt, dat mijn benadering tevens inzicht verschaft in de ontwikkeling op korte termijn. Deze laatste omstandigheid vormde overigens de voornaamste overweging voor mij om tot publikatie van mijn bevindingen over te gaan.

Afzonderlijke kritiekpunten

Wat betreft de meer specifieke kritiek van De Groot het volgende.

a. De Groot signaleert terecht een mogelijke onderschatting door mij van de grootte van de structurele werkloosheid, in verband met het hanteren van een engere definitie van dit begrip. Ik heb hierop zelf ook gewezen in mijn eerste artikel. Het optreden van structurele werkloosheid als gevolg van een structureel tekort aan arbeidsplaatsen in het begin van de jaren vijftig valt niet te ontkennen (zij het dat de omvang hiervan m.i. sterk wordt overschat door als beginjaar 1950 te nemen; de werkloosheid in 1948 lag namelijk weinig hoger dan bijv. in 1956; de sterke stijging in de jaren 1950/1952 hangt voor een belangrijk deel samen met de grote effecten van de Korea-crisis en de daarmee gepaard gaande sterke ruijvoetverslechtering voor de industrielanden). Ik acht het echter weinig waarschijnlijk dat deze vorm van werkloosheid de laatste jaren een belangrijke omvang

1) Bij de publikatie van mijn twee artikelen heb ik verzuimd te vermelden dat ik veel dank verschuldigd ben aan Drs. G. van Drecht, die een groot deel van het omvangrijke rekenwerk heeft verzorgd en verder ook een waardevolle steun voor mij is geweest bij het uitwerken van de gepresenteerde methodieken.

zou hebben aangenomen; voor zover dit verschijnsel zal zijn opgetreden, is overigens het effect hiervan op de werkloosheidscijfers afgezwakt door de sterke uitbreiding van de WAO e.d.

b. Het lijkt mij zeker goed mogelijk, zoals De Groot stelt, dat de frictiewerkloosheid door verschillende oorzaken is opgelopen; men kan erover twisten of meer een dergelijk verschijnsel als een hogere frictiewerkloosheid dient te beschouwen dan wel dat hier sprake is van een structurele verandering, die derhalve onder de structuurwerkloosheid dient te worden ondergebracht. Hoe dit ook zij, op de berekende omvang van de conjuncturele werkloosheid heeft een dergelijk verschil in interpretatie geen invloed (zie ook c.). Hetzelfde geldt voor de door De Groot gesignaleerde „structurele” uitbreiding van de registratie van werklozen in het midden van de jaren zestig.

c. Het is niet zo, dat in mijn methode de conjuncturele werkloosheid de sluitpost vormt, hoewel ik moet toegeven dat de opbouw van mijn betoog aanleiding tot dit misverstand kan hebben gegeven. Deze vorm van werkloosheid (in eerste instantie incl. een uit het model volgende constante component aan frictiewerkloosheid; deze laatste wordt dus niet beïnvloed door eventuele feitelijke veranderingen in de frictiewerkloosheid) wordt rechtstreeks afgeleid uit het verloop van de openstaande aanvragen van werkgevers. De niet-conjuncturele werkloosheid vormt derhalve de sluitpost.

d. De Groot meent dat in de jaren zestig in mijn ijzeren werkloosheid een vrij omvangrijke negatieve werkloosheid is begrepen. Dit is niet het geval. Ik ga er namelijk — evenals het CPB — vanuit dat de conjuncturele werkloosheid wordt bepaald door de afwijkingen die optreden, vergeleken bij de situatie tijdens de top van de conjunctuur; er kan dus slechts sprake zijn van marginale negatieve uitkomsten hiervoor. Ook het CPB vindt in de jaren zestig — zoals uit de grafiek in *MEV 1975* valt af te lezen — geen enkel jaar met een negatieve conjuncturele werkloosheid. Het valt overigens op dat volgens deze grafiek dit in één enkel jaar wel in belangrijke mate het geval is, namelijk in het jaar 1970. De conjuncturele werkloosheid in dat jaar kan worden geschat op -15.000 à -20.000. Volgens de CPB-benadering zou hier dus sprake zijn van een jaar met een extreme hoogconjunctuur. Volgens diverse conjunctuurindicatoren, zoals de door mij gebezigde reeks van openstaande aanvragen naar werkkrachten, doch ook volgens de diverse uitkomsten van de conjunctuurtests van het CBS, was de conjunctuur in dat jaar echter minder uitbundig dan in de eerste helft van de jaren zestig.

Ter illustratie van hetgeen onder c. en d. is te berde gebracht, zijn in onder-

staande tabel enige resultaten van mijn berekeningen gegeven:

Mannelijke werkloosheid x 1.000 in augustus

	1964	1967	1970	1974
Totaal (ongecorrigeerd)	19	63	34	102
Seizoencorrectie	+ 4	+13	+ 3	+ 11
Trend van de werkloosheid	23	76	37	113
waarvan:				
conjunctureel	1	45	1	32
ijzeren	22	23	23	24
structureel	0	8	13	57

Methode CPB

Tenslotte zou ik een enkele opmerking willen maken over de door het CPB gevolgde methode ter berekening van de conjuncturele werkloosheid en de daarbij gevonden resultaten. De als conjunctuurindicator gebezigde reeks van de industriële productie is naar mijn mening in dit verband te globaal, aangezien het gaat om de situatie op de gehele arbeidsmarkt. Men dient zich namelijk te realiseren, dat de werkgelegenheid in de industrie slechts 30% uitmaakt van de totale werkgelegenheid. De verminderde activiteit gedurende de laatste jaren in de zeer arbeidsintensieve bouwsector valt dus buiten de analyse.

Ook het achterblijven van de productie in de arbeidsintensieve dienstensectoren vergeleken bij uitgesproken kapitaalintensieve groeisectoren als chemie en aardgas leidt in de onderhavige analyse tot vertekeningen, waardoor m.i. de conjuncturele „gap” recentelijk belangrijk onderschat is. Een globale, tentatieve berekening mijnerzijds op basis van de totale productie van bedrijven geeft aan dat het hier om een verschil van enkele tienduizenden conjuncturele werklozen kan gaan. De minder plausibele uitkomsten t.a.v. de conjuncturele werkloosheid in 1970 (zie onder d.) vindt hierin mogelijk ook zijn verklaring.

Trendontwikkeling

Ik zou van deze gelegenheid gebruik willen maken om in herinnering te brengen, dat door mij in mijn tweede artikel de verwachting is uitgesproken, dat de officiële voor seizoen gecorrigeerde cijfers t.a.v. de mannelijke werkloosheid in januari 1975 lager zouden liggen dan in november 1974, dit tegen het algemene conjunctuurverloop in. Deze voorspelling is inmiddels uitgekomen. Dit impliceert in mijn veronderstelling dan tevens, dat in de komende maanden met name tot april een sterke stijging in deze reeks zal gaan optreden. Tenslotte zij opgemerkt, dat mijn cijfers over de laatste twee maanden een stijging van de conjunctuur-

rele werkloosheid aangeven van ca. 10.000 en een bescheiden groei van de structurele werkloosheid.

F. J. Clavaux

Mr. A. Plate: Niet volgestorte aandelen. Vennootschaps- en rechtspersonenrecht, Kluwer, Deventer, 1974, 172 blz.

Het boek behandelt de belangrijkste vraagstukken rondom niet volgestorte aandelen naar Nederlands recht. Hierbij worden ook de economische aspecten van het hanteren van niet volgestorte aandelen betrokken. Verder wordt er een onderscheid gemaakt tussen de financieringsfunctie, de garantiefunctie en de zeggenschapsfunctie, en wordt er kritiek geleverd op een aantal voorstellen van de Europese Commissie, gedaan in het ontwerp Tweede EEG-richtlijn tot harmonisatie van het vennootschapsrecht.

Het Kromme-Rijnlandschap, een ecologische visie. Verslag van het Kromme-Rijnproject 1970-1974. Reeks „Natuur en Milieu”, nr. 4, KRP-rapport nr. 30, Uitgave Stichting Natuur en Milieu, Amsterdam, 1974, 104 blz., f. 12,50.

In deze uitgave zijn de resultaten vastgelegd van een vierjarig onderzoek betreffende het Kromme-Rijnlandschap. Het onderzoek had in de eerste plaats tot doel uitgangspunten aan te geven voor een ecologisch evenwichtig beheer van het Kromme-Rijnlandschap en in de tweede plaats een bijdrage te leveren tot het ontwikkelen van ecologische onderzoeksmethoden ten dienste van de praktijk. Het rapport is als volgt opgezet: na een inleiding over doel, organisatie en werkwijze van het project wordt in het tweede hoofdstuk een algemene beschrijving van het ontstaan en van de structuur van het Kromme-Rijnlandschap gegeven. In het derde hoofdstuk wordt nader ingegaan op de betrekkingen tussen de levende en de niet-levende natuur op het land en in het water. In het vierde hoofdstuk wordt aangegeven hoe de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek bruikbaar kunnen worden gemaakt voor ruimtelijke ordening en milieubeheer. Hiervoor werd een methode ontwikkeld die ook voor andere landschappen kan worden toegepast. In het laatste hoofdstuk worden de bestaande plannen in Midden- en Zuidoost-Utrecht, met name het streekplan voor dit gebied, kritisch besproken. Dit rapport, dat planologen en politici wil helpen bij het uitstippelen van een zo verantwoord mogelijk ruimtelijk beleid, is zowel voor onderzoekers en beheerders als voor bewoners van het landschap belangwekkende lectuur.

Aan de Technische Hogeschool Twente wordt een nieuwe studierichting

BESTUURSKUNDE

ontwikkeld, die zal starten in september 1976. Deze opleiding wil een bijdrage geven aan de opleiding en vorming van hen die in leidinggevende of adviserende functies meewerken aan de voorbereiding, vaststelling en effectuering van overheidsbeleid.

De disciplinaire basis van deze studierichting is maatschappij-wetenschappelijk: recht, economie en sociologie zijn kernvakken in het studieprogramma. De bestuurskundige studie zal een volledige opleiding zijn, die begint met het eerste jaar.

Een thans te vormen startteam zal de verdere uitwerking en de uitvoering van het plan ter hand moeten nemen. Met het oog daarop moet in de Onderafdeling der Bestuurskunde worden voorzien in de bezetting van een

Ordinariaat beleidsprocessen in het openbaar bestuur

met als taak het geven van een bijdrage aan de studie van overheidsbeleid, procesmatig bezien, en voorts betrokken op inhoud en effecten. Deze taak houdt tevens in het ontwikkelen van methodieken en technieken van onderzoek van beleid, en omvat verder de behandeling van de rol van beleidsadviseur.

De taakvervulling zal m.n. dienen te geschieden in nauwe werkrelatie tot de organisatiekunde.

Een redelijk aandeel in de bestuurswerkzaamheden wordt eveneens tot de taak gerekend.

Voor belangstellenden is nadere schriftelijke informatie beschikbaar; de secretaris van de benoemingsadviescommissie, mr. drs. M. Oosting (THT, postbus 217, Enschede, tel. (053) 89 20 48), zal deze op aanvraag gaarne toezenden. Vragen om inlichtingen kunt u ook richten tot de voorzitter van de benoemingsadviescommissie, Prof. dr. W. Hessel, tel. (053) 89 27 91 of (053) 91 38 37 en (030) 31 77 57 (thuis). Het Voorlopig Bestuur van de Onderafdeling der Bestuurskunde nodigt hen die voor deze functie in aanmerking menen te komen dan wel de aandacht willen vestigen op mogelijke kandidaten uit zich, uiterlijk 3 weken na het verschijnen van dit blad, te richten tot de secretaris van de benoemingsadviescommissie.

Aan de Technische Hogeschool Twente wordt een nieuwe studierichting

BESTUURSKUNDE

ontwikkeld, die zal starten in september 1976. Deze opleiding wil een bijdrage leveren aan de opleiding en vorming van hen die in leidinggevende of adviserende functies meewerken aan de voorbereiding, vaststelling en effectuering van overheidsbeleid.

De basisdisciplines van deze studierichting zijn: recht, economie en sociologie.

De bestuurskundige studie zal een volledige opleiding zijn, die begint met het eerste jaar.

Een thans te vormen startteam zal de verdere uitwerking en de uitvoering van het plan ter hand moeten nemen. Met het oog daarop moet in de Onderafdeling der Bestuurskunde worden voorzien in de bezetting van een

Ordinariaat bestuursrecht

met als taak onderwijs en onderzoek in het bestuursrecht; binnen deze taak valt ook de verantwoordelijkheid voor het staatsrecht. Een redelijk aandeel in de bestuurlijke werkzaamheden wordt eveneens tot de taak gerekend.

Voor belangstellenden is nadere schriftelijke informatie beschikbaar; de secretaris van de benoemingsadviescommissie, mr. drs. M. Oosting (THT, postbus 217, Enschede, tel. (053) 89 20 48), zal deze op aanvraag gaarne toezenden. Vragen om inlichtingen kunt u ook richten tot de voorzitter van de benoemingsadviescommissie, Prof. dr. ir. P. J. Zandbergen, tel. (053) 89 45 48 (THT) of (05428) 17 94 (thuis).

Het Voorlopig Bestuur van de Onderafdeling der Bestuurskunde nodigt hen die voor deze functie in aanmerking menen te komen dan wel de aandacht willen vestigen op mogelijke kandidaten uit zich, tot uiterlijk 3 weken na het verschijnen van dit blad, te richten tot de secretaris van de benoemingsadviescommissie.